

القرآن الكبير

سندي ترجمه

کنز الایمان

اعلیٰ حضرت امام احمد رضا بریلوی علیہ الرحمۃ

خزائن العرفان

حضرت صدر الافاضل

سید محمد نعیم الدین مراد آبادی علیہ الرحمۃ

سنديکار

مفتي محمد رحيمو سکندي

جامعہ راشدیہ پیر جوگٹ (کنگری)

ناشر

ضیاء القرآن پبلیکیشنز

گنج بخش روڈ لاہور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نَحْمَدُكَ وَنُصَلِّي عَلَى حَبِيبِكَ الْكَرِيمِ

سورة فاتحنا نالا: فاتح، فاتحة الكتاب، ام القرآن، سورة الكنز
كافيه، وافية، شافية، شفاء، سبع مثاني، نور، رقيه، سورة الحمد، سورة
الدعاء، تعليم المسئلة، سورة المناجات، سورة القويض، سور السوال، ام الكتاب،
فاتحة القرآن، سورة الصلوة، هن سورة پرست آيتون، استاويه، كلما
هك سؤجاله حرف آهن. كتاب آيت ناسخ يا منسوخ ذ آهي.

شان نازل: هي سورة مڪرمه يامدينه منوره يابهنهي مير
نازل تي. عمر بن شرجيل کان نقل آهي ته نبي ڪريم صلى الله عليه وآله وسلم
حضرت خديجہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کي فرمايو ته مان هڪ سڌ پند ٿو آهيان
جنهن مير افسر اچيو ويندو آهي. ورق بن نوفل کي اها ڳالهه ٻڌائي. هن عرض
ڪيو ته جڏهن اهو وارا جي ته اوهان اطمينان سان ٻڌو، ان کان پوءِ حضرت
جعفر بن جبرئيل عليه السلام خدمت ۾ حاضر ٿي عرض ڪيو ته پڙهين، الله اعلم الغيب
الحمد لله رب العالمين. ان مان معلوم ٿيو ته نازل ميري پهرين آيت آهي. ٻين
روايتن مان معلوم ٿئي ٿو ته پهرين سورة اقرآن نازل ٿي. هن سورة مير سڪارڻ
خاطر پانهن جي زبان مير ڪلام فرمايو ويو آهي.

احڪام :- مسئلو : نماز ۾ هن سورة جو پڙهڻ واجب آهي، امام ۽ اڪيلي جي لاءِ حَقِيقَتاً ايدي پنهنجي زبان سان ۽ مقتدي جي لاءِ حَقِيقَتاً ايدي امام جي زبان سان. صحيح حديث ۾ آهي ته وَرَأَى الْقُرْآنَ لَهُ رُكُوعًا مَامَ جو پڙهڻ ئي جماعي جو پڙهڻ آهي. قرآن پاڪ ۾ جماعتي کي ڪپ پڙهڻ ۽ امام جي قرائت ٻڌڻ جو حڪم ۽ نوڊو آهي. إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا. مسلم شريف جي حديث آهي، إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا مِنْ دُونِ أَعْيُنِكُمْ وَأَصْغَوْا لِكَلِمَةٍ يُخْفَى حَتَّى يَتَبَيَّنَ مِنَ الْكِتَابِ الَّذِي يَنْتَظِرُونَ. بخاري حديث ۾ به آهي. مسئلو : جنازي نماز ۾ دعا ياد نهجي ته فاتحه سورة ۽ دعائي نيت سان پڙهڻ جائز آهي. (بالگيري) سورة فاتحه جون فضيلتون :- حديثن ۾ هن سورة جون ڪيتريون ئي فضيلتون بيان ڪيل آهن. حضور جن فرمايو ته توريث، انجيل ۽ زبور ۾ هن جعڙي سورة نازل ٿي. (ترمذي) هڪ ملائڪ آسمان تان لهي پاڻ ڪريبن تي سلام عرض ڪيو ۽ هن اهڙن نون جي خوشخبري ڏني جيڪي حضور جن کان اڳ ۾ ڪنهن به نبئي کي عطا ٿيا؛ هڪ سورة فاتحه، ۽ ٻيو سورة بقره جون آخري آيتون. (مسلم شريف). سورة فاتحه هر بيماري جي لاءِ شفا آهي (دارمي)، سورة فاتحه سو دفعن پڙهي دعا گهرجي ته الله تعاليٰ اها دعا قبول فرمائندو آهي (دارمي)، اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ. تاليف :-

سُورَةُ الْفَتْحَةِ مَكِّيَّةٌ

سُوْرَةٌ فَاتِحَةٌ مَكِّيَّةٌ هـ
 سُوْرَةٌ فَاتِحَةٌ مَكِّيَّةٌ هـ

سورة فاتحه مكي آهي، هن ۱۱ ست آيتون ۽ هڪ رکوع آهي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۰. الله نهایت مهربان با چهاری جی نالی سان (شروع)

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ① الرَّحْمَنِ

سڀ خوبيون الله جي لاءِ آهن جيڪي ساري جهڙا وارن جو يالهار، نهايت

الرَّحِيمِ ۚ ۞ مُلْكُ يَوْمِ الدِّينِ ۚ اِيَّاكَ

مهربان با چهار و، جزا جي ٽينهن جو مالڪ آهي اسان تنهنجي ئي

عَبْدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۖ اهْدِنَا الصِّرَاطَ

عبادت ڪريون ۽ توکان ئي مدد گهرون . اسان کي سڌي رستي تي

مُسْتَقِيمٌ ۝ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۝

هلاء . انهن جو رستو جن تي تو احوسان ڪيو

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٤٠﴾

نه (انهن جو) جن تي غضب ٿيو ۽ نه گيراهن جو.

منزل

کان اڳ ۾ اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ پڙهڻ سنت آهي. (خانڙن) پر شاگرد استاد کان پڙهند وهي جي دست ذڪر آهي (شامي) مسئلو: نماز ۾ امام ۽ اڪيلي جي (اِسبحانِ کان فارغ ٿي) اَعُوذُ بِاللّٰهِ آهستي پڙهڻ سنت آهي. (شامي). بِسْمِ اللّٰهِ، مسئلو: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ قرآن پاڪ جي آيت آهي، مگر سورة فاتحه يا ڪنهن ٻي سورة جرحصود آهي، ان ڪري نماز ۾ ڌاڍيان پڙهڻ ذڪر جي بخاري ۽ مسلم ۾ روايت آهي تحضري اقدس صلي الله عليه وآله وسلم حضرت ابرڪ صديق ۽ حضرت عمر فاروق رضوالله عنهما نماز لاءِ لَئِذَا رَبُّ الدُّنْيَا سَانَ سان شروع ڪندا هئا. مسئلو: تراويحن ۾ جيڪو حتم پڙهيو ويندو آهي، ان ۾ ڪٿي به هڪ ڀيرو بِسْمِ اللّٰهِ ڌاڍيان ضرور پڙهڻ گهرجي، جيئن هڪ آيت رهجي نروجي. مسئلو: قرآن پاڪ جي هرسورة، سورة براءت کان سوا بِسْمِ اللّٰهِ سان شروع ڪجي. مسئلو: سورة غل ۾ پيچدي جي آيت کان پوءِ عجيڪا بسم الله آيل آهي سا پوري آيت ۾ ڏهائي بلڪ آيت جرحصود آهي ان ڪري ان آيت سان گذر ضرور پڙهي ويندي ڌاڍيان واري نماز ۾ ڌاڍيان ۾ آهستي واري نماز ۾ آهستي. مسئلو: هر جائز ڪم بسم الله سان شروع ڪرڻ مستحب آهي، ناجائز ڪم تي بسم الله پڙهڻ منع آهي. سورة فاتحه جامع مٿي ۾. هن سورة ۾ الله تعاليٰ جي تعريف، ربوبيت، رحمت، مالڪ هجڻ، عبادت جي مستحق هجڻ، خير جي توفيق، پائهن جي هدايت، الله تعاليٰ جي طُهرت، ثبوت، عبادت جرحصوص هجڻ، مدد طلب ڪرڻ، هدايت گهرڻ، دُعاجا آداب، نيڪن جي حال سان موافقت، گمراهن کان نفرت ۽ پاسو ڪرڻ، دنيا جي زندگي جو خاتمو، جزا ۽ جزا جي ڏينهن جو تفصيل واري بيان آهي ۽ باقي سمورن مسئلن جو اجمالي طرح بيان آهي. الْحَمْدُ لِلّٰهِ، مسئلو: هر ڪم جي شروعات ۾ بسم الله وانگر الله جو حمد بجا آڻڻ گهرجي. مسئلو: ڪڏهن حمد واجب هوندي آهي، جيئن جمعي جي خطبي ۾. ڪڏهن مستحب، جيئن نڪاح جي خطبي ۾ ۽ هر باب ۾ ڪم ۾ ۽ ڪاٺ پيئڻ کان پوءِ. ڪڏهن سنت مؤڪده، جيئن چڪا اچڻ کان پوءِ. (خطاوي). رَبِّ الْعَالَمِينَ، ۾ پوري ڪائنات جي حادث، ممڪن ۽ محتاج هجڻ ۽ الله تعاليٰ جي واجب، قديم، ازلي، ابدي، حق، قديم، قادر، علیم هجڻ جي طرف اشارو آهي، جن کي

رب العالمين جو لفظ لازم ڪري وٺي ٿو، ٻن لفظن ۾ علم الهيأت جا اهر چٽ
طئي ٿي ويا. مُلُكُ يَوْمِ الدِّينِ، ملڪ جي پوري ظاهر ٿيڻ جو بيان ۽ هي دليل ته
الله کان سواءِ ڪوبه عبادت جو لائق نه آهي؛ چرته سمورائينداسن ئي ملڪيت
۽ پاڻها آهن ۽ پاڻهن عبادت جو حقد اڀري نه ٿو سگهي. انهيءَ منجهان هيءُ به
معلوم ٿيو ته دنيا عمل جي جاءِ آهي ۽ ان جي واسطي هڪ پيچاڙي آهي، جهان جي
سلسلي کي اني ۽ قديم چيو ٿو باطل آهي. دنيا جي ختم ٿيڻ کان پوءِ هڪ چڙ جو
ڏينهن آهي، ان سان تناسخ جو عقيدو باطل ٿي ويو: اِيَّاكَ نَعْبُدُ، ذات ۽
صفات جي ذڪر کان پوءِ اهو فرمايو: اِشَارُوكِي ثَرَّةَ عَقِيدٍ وَعَمَلٍ كَان مَقْدَمُ آهِي
عبادت جي مقبوليت عقيدن جي صحيح هجڻ تي موقوف آهي. مسئلو: نعيم جي

جمع صيغ منجهان ناز باجماعت ادا ڪرڻ جو به اشارو ملي ٿو. هي به دعوا ۽ حجتون
عبادت ٿيڻن خبرن ۽ مقبولن جي عبادت ٿيڻ سان گڏ هجي ڪري قبول ٿيڻ تيون
مسئلو: هن ۾ شڪ جو ردي آهي ته الله تعاليٰ کان سواءِ ڪنهن جي به عبادت ٿي
ڪري سگهجي. اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ، ۽ هي سڳاڙيا ٿيڻ ته ملامت وٺڻ واسطي
هجي يا بنا واسطي جي هجي، هر طرح سل الله تعاليٰ سان خاص آهي حقيقي
مستعان (مذ طلب ڪيل) فقط خدا جي ذات آهي. باقي سڀ اسباب اوند
خادم ۽ دوست وغيره سمورا الله جي مدد جا مظهر آهن. پاڻهي کي گهڻي
توان تي نظر رکي ۽ هر شيءِ ۾ قدرت جي هٿ کي ڪارڪن ڏسي ان مان
هي سمجهڻ ٿو ٻين ۽ نبين کان مدد وٺڻ شڪ آهي، باطل عقيدو آهي؛
چرته الله جي مقربن جي مدد الله جي مدد آهي، غير کان مدد وٺڻ نه آهي.
جيڪڏهن ان آيت جي اهم معنيٰ هجي ها، جيڪا وهابين سمجهي، ته پوءِ اُن
پاڪ ۽ آئينو ٿي بَقُولُهُ ۽ اَسْتَعِينُوا بِالْصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ۽ چواچو ها
۽ حديثن ۾ اهل الله کان مدد وٺڻ جي تعليم چرته ٿي وڃي ها. اِهْدِنَا
الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ، ذات ۽ صفات جي معرفت کان پوءِ عبادت ۽ ان
کان پوءِ دعا جو طريقو سڳاڙيا ٿيڻ، ان مان هي مسئلو به معلوم ٿيو ته
پاڻهي کي عبادت کان پوءِ دعاء ۾ مشغول ٿيڻ گهرجي. حديث شريف ۾ به
نماز کان پوءِ دعاء جي تعليم ٿي وڃي آهي (الطبراني في الكبير ۽ بيهقي في
السنن) صراط مستقيم مان مراد اسلام يا قرآن يا نبڪرم صلي الله عليه وسلم
جن جو اخلاق يا سندن آل ۽ اصحاب آهن. ان مان ثابت ٿي ٿو ته صراط
مستقيم اهل سنت جو طريقو آهي، جيڪي اهل بيت، اصحاب، سنت، وٺن
۽ سواد اعظم سمورن کي هنجندا آهن. صراطُ الدِّينِ اُنْعَمَتْ عَلَيْهِمْ
پهرين جملي جو تفسير آهي؛ چرته صراط مستقيم مان مراد مسلمانن
جي واٽ آهي، انهيءَ سان ڪيترائي مسئلا حل ٿي وڃن ٿا ته جن ڪن
تي بزرگان دين جو عمل ٿي رهيو هجي، اهو صراط مستقيم ۾
داخل آهي. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ. هن مهڙي

سُورَةُ الْبَقَرَةِ مَكِّيَّةٌ

سورة مڪي ۽ مديني ۾ ٻنهي ۾ سراسر آيتون ۽ چاليهه ڪو آهن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الله نهايت مهربان باجهاري جي نالي سان (شروع) ۽

الْحَمْدُ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى

۽ اهو (وڏي ريتي وارو) ڪتاب (قرآن) جنهن ۾ ڪا به شڪ جي جاءِ نه آهي ۽

لِّلْمُتَّقِيْنَ الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُوْنَ

دُپ وارن لاءِ هدايت آهي جيڪي اڻ ڏٺن ايمان آڻين ۽ نماز قائم رکن ٿا ۽

الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ

۽ اسان جي ڏنل مان (اسان جي واٽ ۾) خرچ ڪن ٿا ۽ جيڪي ايمان

يُؤْمِنُوْنَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

آڻين ٿا ان تي، جيڪو (اي محبوب) ٿو ڏانهن لائڻ ويو ۽ جيڪو ٿو ڪاڏاڻ ٿو ويو

وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُوْنَ ۝ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّن

۽ آخرت تي يقين رکن ٿا. اهي ئي ماڻهو پنهنجي پاڪهار طر فان

رَبِّهِمْ ۝ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

هدايت تي آهن ۽ اهي ئي ڪامياب آهن. - بيشڪ اهي (ماڻهو) جن جو قسمت

سَوَءٌ عَلَيْهِمْ اَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝

۽ ڪفر آهي ته تنهن کي ڊيچارين يا نه ڊيچارين، تن لاءِ هڪجهڙو آهي اهي ان تي آمين ٿا

۽ ڪفر آهي ته تنهن کي ڊيچارين يا نه ڊيچارين، تن لاءِ هڪجهڙو آهي اهي ان تي آمين ٿا

۽ ڪفر آهي ته تنهن کي ڊيچارين يا نه ڊيچارين، تن لاءِ هڪجهڙو آهي اهي ان تي آمين ٿا

۽ ڪفر آهي ته تنهن کي ڊيچارين يا نه ڊيچارين، تن لاءِ هڪجهڙو آهي اهي ان تي آمين ٿا

۽ ڪفر آهي ته تنهن کي ڊيچارين يا نه ڊيچارين، تن لاءِ هڪجهڙو آهي اهي ان تي آمين ٿا

۽ ڪفر آهي ته تنهن کي ڊيچارين يا نه ڊيچارين، تن لاءِ هڪجهڙو آهي اهي ان تي آمين ٿا

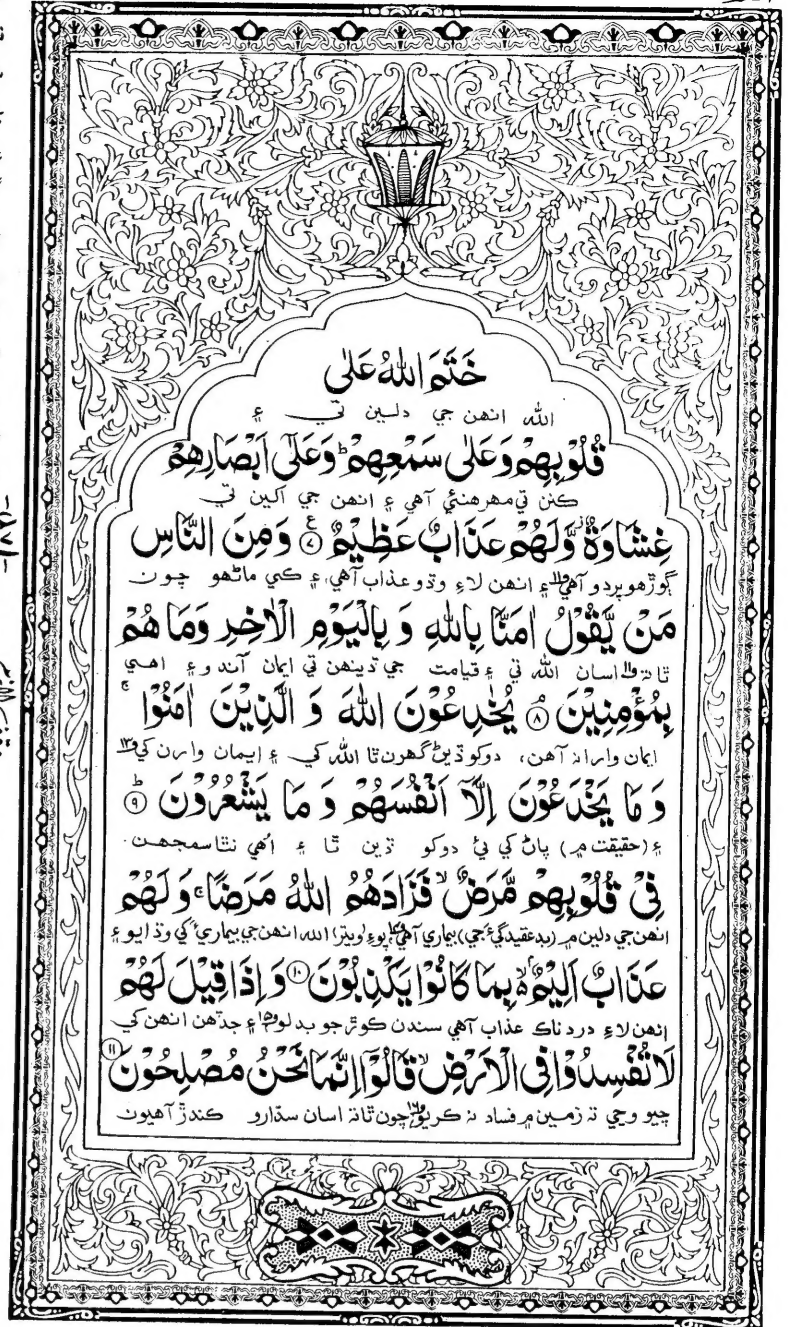
۽ ڪفر آهي ته تنهن کي ڊيچارين يا نه ڊيچارين، تن لاءِ هڪجهڙو آهي اهي ان تي آمين ٿا

منزل

آهي ته حق جي طالبن کي خدا جي دشمنن ۽ انهن جي عادت ۽ رسيمن کان پاسو ڪرڻ لازم آهي. ته مذهبي روايت آهي ته مغضوب عليهم مان مراد يهودي ۽ ضالين
مان مراد نصارا آهن. مسئلو: ضاد ۽ ظالم ذاتي فرق آهي، ڪن صفتن جو اشتراڪ هنن کي هڪ ٺوڪري سگهي، انهيءَ ڪري غير المغضوب ظا سان پڙهڻ جيڪڏهن ارادي سا
آهي ته پوءِ قرآن ۾ تحريف آهي ۽ ڪفر جيڪڏهن نه ته ناجائز آهي. مسئلو: جيڪو شخص ضاد جي جاءِ تي ظاهر ٿي ته ان جي امامت ناجائز آهي (محيط برهاني). آمين.
ان جي معنيٰ آهي ايئن ٿي ڪر يا قبول فرماؤ. مسئلو: هي قرآن جو ڪلمو آهي. مسئلو: سورة فاتحه جي پوري ٿيڻ تي آمين چوڻ سنت آهي، نماز جي اندر ۽ نماز کان ٻاهر
به. مسئلو: حضرت امام اعظم جو مذهب آهي ته نماز ۾ آمين آهستي چئجي. سڀني حديثن تي نظر ۽ تنقيد سان اهو ئي نتيجو نڪري ٿو ته ڏاڍي بيان جي روايتن ۾ صرف
واٽ جي روايت صحيح آهي، جنهن ۾ مدد به جاولفظ آهي، جنهن جي دلالت ڏاڍي بيان تي قطعي نه آهي. جيئن ڏاڍي بيان جو احتمال آهي اهو ئي بلڪ ان کان گهڻو همزه جي
مدد جو احتمال آهي. ان ڪري اها روايت ڏاڍي بيان جي لاءِ حجت نٿي ٿي سگهي. ٻيون روايتون جن ۾ جهڙ ۽ رفع جا الفاظ آهن تن جي سند ۾ ضعف آهي. ان کان علاوه اهي
روايتون بالمعنا آهن ۽ راويءَ جي سمجهه حديث نه آهي. تنهن ڪري آمين آهستي پڙهڻ وڌيڪ صحيح آهي.

۱ سورة البقرة: هي سورة مديني آهي، حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنهما فرمايو ته مدينه منوره ۾ سڀ کان اڳ ۾ هي سورة نازل ٿي. وَلَاقُوا يَوْمَآ
تُرْجَعُونَ آيت کان سواءِ، جيڪا حج و داء ۾ مڪه مڪرمه ۾ نازل ٿي. (خازن) هن سورة ۾ ٻه سؤ چهاڙهي آيتون، چاليهه رڪوع، چهره هزار هڪ سؤ ايڪويه
ڪلما ۽ پنجويهه هزار پنج سؤ حرف آهن. (خازن). پهريائين قرآن پاڪ ۾ سورتن جا نالا لکيا ويندا هئا، هي طريقو حجاج ڪيو، ابن عربيءَ جو قول آهي ته سورة
بقي صفحه ۶۳۲

منزل

کان اڳ جيڪو ڪجهه الله تعاليٰ جي طرف کان ان جي نبين سڳورن تي
 نازل ٿيو، انهن سڀني تي اجماعاً ايمان آڻڻ فرض عين آهي ۽ قرآن
 شريف تي تفصيلاً فرض ڪفايه آهي، انهي ڪري عوام تي ان جو تفصيلاً
 جي علم جو حاصل ڪرڻ فرض نه آهي، جڏهن عالم موجود هجن جن ان جي
 علم حاصل ڪرڻ ۾ پري ڪوشش خرچ ڪئي هجي. ۱۰ يعني آخرت جي
 گهر ۽ جيڪو ڪجهه اُن ۾ آهي، جزا ۽ محتاج وغيره سڀني تي اهڙو يقين
 ۽ اطمينان رکڻ تاهه جو تورو به شڪ ۽ شهبود نه آهي، هن به اهل ڪتاب
 وغيره ڪافرن تي اعتراض آهي، جن جا عقيدا آخرت جي متعلق فاسد
 آهن. ۱۱ ۽ ۱۲ دوستن کان پوءِ دشمنن جو ذڪر هدايت جي حڪمت آهي ته
 هن مقابلي ۾ هر هڪ کي پنهنجي ڪردار جي حقيقت ۽ ان جي نتيجن
 وغيره تي نظر تي وڃي. شان نزول: هي آيت اوجھل ابله ۽ غير
 ڪافرن جي حق ۾ نازل ٿي جيڪي علمِ الاهي ۾ ايمان کان محروم آهن
 ان ڪري انهن جي حق ۾ الله تعاليٰ جي مخالفت کان ڊيڄارڻ ۽ بيمار
 ٻي برا آهن. انهن کي نفعو نه ٿيندو. ۽ مگر حضور صلي الله عليه وسلم
 جن جي ڪوشش بيمار نه آهي، چوڻ رسالت عامه جي منصب جو
 فرض بدرجه انتر اڳاٽي ۽ حجت ۽ تبليغ جو قائم ڪرڻ آهي. مسئلو اڳ
 قوم نصيحت قبول ڪندڙ نه هجي، تڏهن به هدايت ڪندڙ کي هدايت
 جو ثواب ملندو آهي. هن آيت ۾ حضور صلي الله عليه وآله وسلم
 جن جي دل کي اطمينان ڏيارڻ آهي ته ڪافرن جي ايمان نه آڻڻ سان
 اوهان غمگين ڏٿو، اوهان جي تبليغ جي ڪوشش ڪامل آهي
 ان جو اجر ملندو ۽ محروم نه ٿي ٻڌن ۽ انهن جي اوهان جي
 فرمانبرداري نڪئي. ڪنهن جي معنيٰ الله تعاليٰ جي وجود يا ان جي
 هيڪڙائي يا ڪنهن نبي جي نبوت يا دين جي ضرورت مان ڪنهن امر جو
 انڪار يا ڪو اهڙو فعل جيڪو شرعيت ۾ انڪار جو دليل هجي ڪفر
 آهي. ۱۰ ۽ ۱۱ خلاصه مطلب هي آهي ته ڪافر ناسمجھي ۽ بگهرائي ۽
 اهڙا ٻڌل آهن جو حق جي ڏسڻ، ٻڌڻ، سمجهڻ کان اهڙي طرح
 محروم ٿي ويا جيئن ڪنهن جي دل ۽ ڪنن تي مهر لڳل ۽ اکين تي پردو
 چڙهيل هجي. مسئلو: هن آيت مان معلوم ٿيو ته ٻانهن جا افعال
 قدرت الاهي هيٺ آهن. ۱۲ ۽ ۱۳ هن آيت مان معلوم ٿيو ته هدايت جو
 واقف انهن جي لاءِ منڍ کان بند نه ٿيو جو عذر جي جاءِ تي بلڪ
 انهن جو ڪفر ۽ دشمني ۽ سرڪشي ۽ بي ديني ۽ حق جي مخالفت ۽ انبياءِ
 عليهم السلام جي دشمني جو هي انجام آهي. جيئن ڪو شخص طبيب جي
 مخالفت ڪري ۽ ڦاٿل زهر کائي ۽ ان جي لاءِ دوا مان نفعي وٺي جي سورت
 نه ٿي ته پوءِ اهو ئي پاڻ ملامت جو حقدار آهي. ۱۴ ۽ ۱۵ شان نزول:

هتان کان تيرهن آيتون منافقن جي باري ۾ نازل ٿيون. جيڪي باطن ۾ ڪافر هئا ۽ پنهنجي پاڻ کي مسلمان ظاهر ڪندا هئا. الله تعاليٰ فرمايو وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنُونَ اهي ايمان
 وارا ناهن. يعني ڪلمو پڙهن، اسلام جو عهديدار هجن، نمازون روزا ادا ڪرڻ مؤمن هجن لاءِ ڪافي نه آهن، جيستائين دل ۾ تصديق نه هجي. مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته جيترا فقا
 ايمان جي دعويٰ ڪن ٿا ۽ ڪفر جو عقيدو رکن ٿا، سڀني لاءِ اهو حڪم آهي ته ڪا فساد ڪان خاڄ آهن، شريعت ۾ اهڙن کي منافق چوندا آهن، انهن جو نقصان ڪليل ڪافرن کان زياده آهي. ۱۰
 النَّاسُ فِرَاقٌ ۱۱ لَطِيفٌ ۱۲ هِي ۱۳ تَهِ نَقُولُ سَلِمْ ۱۴ صَفَتٌ ۱۵ ڪَمَالٌ ۱۶ ڪَانَ اهڙو عاري آهي جو ان جو ذڪر ڪنهن وصف ۽ خوبئي سان نٿو ڪري سگهجي، هيئن چيو وڃي ٿو ته اهي ماڻهو
 آهن. مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته ڪنهن کي بشر چوڻ ۾ ان جي فضيلتن ۽ ڪمالات جي انڪار جو پهلو نڪري ٿو. ان ڪري قرآن پاڪ هجاءِ تي انبياءِ ڪرام کي بشر چوڻ وارن کي
 ڪافر چيو ويو ۽ حقيقت ۾ نبين سڳورن جي شان ۾ اهڙو لفظ ادب کان پري ۽ ڪافرن جو دستور آهي. ڪن مفسرن فرمايو ان النَّاسِ ٻڌندڙن کي تعجب ڏيارڻ جي لاءِ فرمايو ويو اهڙا
 فريبي مٿار ۽ اهڙا بيوقوف به ماڻهن ۾ آهن. ۱۲ ۽ ۱۳ الله تعاليٰ ان کان پاڪ آهي ته ان کي ڪوڙ وڪوڙ ٿي سگهي، هو رازن ۽ مخفي ڪالهن جو ڄاڻو وارو آهي. مراد هي آهي ته منافق پنهنجي
 گمان ۾ خدا کي قريب ڏيڻ چاهين ٿا، يا هي ته خدا کي قريب ڏيڻ هي ئي آهي ته رسول عليه السلام کي ڏوڪو ڏيڻ چاهين ٿا، اهي ان جا خليفا آهن ۽ الله تعاليٰ پنهنجي حبیب عليه
 الصلوة والسلام کي رازن جو علم عطا فرمايو آهي. پاڻ انهن منافقن جي لڪل ڪفر تي مطلع آهن ۽ مسلمان ان جي اطلاع ڏيڻ سان باخبر آهن، انهن بي دينن جو فريب خدا تي
 هلندو نه رسول ۽ ۱۴ ۽ ۱۵ مؤمنن تي بلڪ حقيقت ۾ اهي پنهنجي پاڻ کي قريب ڏيئي رهيا آهن. مسئلو: هن آيت مان معلوم ٿيو ته تقويٰ وڌو ۽ عيب آهي، جنهن مذهب جي بنا تقويٰ تي آهي
 اهو باطل آهي، تقويٰ واري جو حال اعتقاد جي قابل نه ٿيندو آهي ڏي سندس توبه اطمينان جي قابل ٿيندي آهي. ان ڪري عالمن لاءِ اُتَقَبَلُ تَوْبَةُ الرِّذَاقِ ۱۶ ۽ ۱۷ بدعقيدگي کي

دلي مرض فرمايو ويو. ان مان معلوم ٿيو ته بد عقيدگي ر وحياتي زندگي جي لاء تباھي ڪندڙ آهي. مسئلو: هن آيت مان معلوم ٿيو ته ڪو حرام آهي، ان تي در ناک عذاب نازل ٿئي ٿو. **مسئلو:** ڪافر سنا ماڻ جلن، انهن جي دين لاء هيرا ڦيريءَ ڪوڙ وارن سان خوشامد ۽ چاڀلوسي ۽ انهن جي خوشيءَ لاء صلح وارو ٿي وڃن ۽ حق جي ظاهر ڪرڻ کان پري رهڻ وغيره منافقي ۽ حرام آهي، انهي کي منافقن جو فساد فرمايو ويو. اڄ ڪله گهڻ ماڻهن هي طريقو اختيار ڪيو آهي ته جنهن جلسي ۾ ويا اُهو ئي ٿي ويا. اسلام مان جي منع ٿيل آهي، ظاهر ۽ باطن جو هڪ جهڙو ونههڻ وڌو عيب آهي.

وڪا هتي الناس مان مراد يا صحابہ کرام آهن يا مومن، چيو خدا شناسي، فو ما نبرد اريء عا قبت انديشيء جي هئڻ ڪري اهي ئي انسان چورائڻ جا حقدار آهن. مسئلو: اَمَوُ اَکَا اَمَنُ مان ثابت ٿيو صالحن جي اتباع ڪرڻ محو ۽ مطلوب آهي. مسئلہ: هي به ثابت ٿيو ته مذهب اهل سنت حق آهي ڇو ته ان ۾ صالحن جي اتباع آهي. مسئلو: باقي تمور اقرضا لحن کان قويل آهن ان ڪري گمراه آهن. مسئلو: ڪن عالمن هن آيت کي زندني تي توبه قبل ٿيڻ جو دليل قرار ڏنن آهي (بيضاوي) زندنيق اهو آهي جيڪو نبوت جو اقرار ڪندڙ هجي، اسلام جي نشانين جو اظهار ڪري ۽ اندر ۾ اهڙا عقيدار کي جيڪي متفق طور ڪر هجن، هي به منافقن ۾ داخل آهي. وڪا هن مان معلوم ٿيو ته صالحن کي بروچو باطل وارن جو پراڻو طريقو آهي، اڄڪلهه جا باطل فرقا به اڳين بزرگن کي بُر وچون ٿا. راضي خلفاء راشدين کي ۽ گهڻن صحابن کي، خارجي حضرت علي المرتضيٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کي ۽ ان جي رفيقن کي، غير مقلد مجتهد امامن خاص ڪري امام اعظم رحمۃ اللہ عليہ کي، وهاڻي ڪثرت سان ولين ۽ مقبول بانهن کي، مرتزائي سڀني نبين کي، قرآني (چڪر الوي) صحابہ ۽ محدثن کي، نيچري سڀني دين جي وڌن کي بروچون ٿا ۽ علما هنن ٿا. هن آيت مان معلوم ٿيو ته هي سڀ فرقا گمراهي ۾ آهن. هن ۾ ديندار عالمن جي لاءِ تسلي آهي ته اهي گمراهن جي گهٽ وڌ ڳالهائڻ کان ڌڪ ڏڪن، سمجهن ته هي باطل وارن جو پراڻو دستور آهي (مذڪر) وڪا منافقن جڙهي گهٽ وڌ ڳالهائڻ مسلمانن جي سامهون نهو انهن کي ته اهي ايئن ئي چون ٿا هئا ته اسان مخلص مؤمن آهيون جيئن تڳين آيت مآهي اِذَا الْقَوْمُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قَالُوْا اٰمَنَّا هِي تيريا زبون پنهنجي خاص مجلسن ۾ ڪند اها. الله تعالى انهن جو ڀرد وڃي ڦاڙي ڇڏي (خازن) اهڙي طرح اڄڪله

فِيهِ ۖ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ

هَلَكًا وَرُفًا ۚ وَجَدْنَاهُمْ فِي تَرْتِيلَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَكُنَّا صُفْرًا ۖ بَسْمَرًا ۖ وَأَبْصَارُهُمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ

قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا

وَالسَّمَاءَ بَنَاءً ۖ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ

رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ وَإِنْ

كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّمَّنْ

مِثْلِهِ ۚ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِمَّنْ دُونِ اللَّهِ ۖ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَكِنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا

النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ۝ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

وَلَا يَدْخُلُوهَا إِلَّا أَنْ يَأْمُرُوا بِهَا بِأَمْرِ رَبٍّ ۚ وَمَنْ أَمَرَ بِهَا

بِغَيْرِ أَمْرِ رَبٍّ فَضَلَسَ سَبِيلَهُ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاكِبُونَ ۝

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ الْمَنكُورِ ۝

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ الْمَنكُورِ ۝

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ الْمَنكُورِ ۝

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ الْمَنكُورِ ۝

دلنشين ٿي ته سزا گناه جي آهي. اهڙي موقعي تي جزا کي
انهي فعل سان تبديل ڪرڻ آئين فصاحت آهي. جيئن
جزاء سڀيئي سڀيئي ۾ بيان جو سهڻو ڪمال آهي ته هن جلي
کي ائين جلي تي معطوف نه فرمايو ٿو ڇاڪاڻ ته اتي ٿنول حقيقي معنيٰ
۾ هئي. ۲۳ هدايت جي بدلي گهرائي خريد ڪرڻ يعني ايمان
جي بجاءِ ڪفر اختيار ڪرڻ نهايت خساري ۽ نقصان جي
ڪالهه آهي. شان نزول: هي آيت يانهن ماڻهن جي حق ۾ نازل
ٿي جيڪي ايمان آڻڻ کان پوءِ ڪافي دنيا يا يهودين جي حق ۾
جيڪي پهر يا ٻين ته حضور صلي الله عليه وآله وسلم جن تي
ايمان رکندا هئا، مگر جڏهن حضور صلي الله عليه وآله وسلم
جن جي تشريف آوري تي ته منڪر ٿي ويا. يا سڀني ڪافرن جي
حق ۾ جو الله تعاليٰ انهن کي فطرت سليمه عطا فرمائي، حق جا
دلائل واضح ڪيا، هدايت جون واٽون کوليون. پر انهن عقل
۽ انصاف کان ڪم نه ورتو ۽ گمراهي اختيار ڪئي.

مسئلو: هن آيت مان ببع تعاطي جو جائز هجڻ ثابت ٿيو، يعني
خريد ۽ فروخت جي لفظن جوڳو غير صرف رضامندي سان
هڪ شيءِ جي بدلي ٻي شيءِ وٺڻ جائز آهي. ۲۴ چوٽه جيڪڏهن
واپار جو طريقو جائز هاءِ اصل موٽي (هدايت) نه ڏجيائين
ها. ۲۵ هي انهن جو مثال آهي جن کي الله تعاليٰ ڪجهه هدايت
ڏني يا ان تي قدرت بخشي، پر انهن ان کي وڃائي ڇڏيو
۽ ابدي دولت کي حاصل نه ڪيو، انهن جو انجاء محنت، افسوس
عبرت ۽ خوف آهي، ان ۾ اهي منافق شامل آهن جن ايمان
جواظ هار ڪيو ۽ دل ۾ ڪفر رکي اقرار جي روشني کي وڃائي
ڇڏيو ۽ اهي به جيڪي مؤمن ٿيڻ کان بعد مرتد ٿي ويا ۽ اهي به
جن کي فطرت سليمه عطا ٿي ۽ دلائل جي روشني حق کي واضح
ڪيو، مگر انهن ان مان فائدو نه ورتو ۽ گمراهي اختيار ڪئي
۽ جڏهن حق پتو ڏنو، ڇوڻ ۽ حق جي واٽ ڏسڻ کان محروم
ٿيا ته ڪن، زبان ۾ اڳوڻو سڀ بيڪار آهن. ۲۶ هدايت جي بدلي
گمراهي خريد ڪندڙن جو هي ٻيو مثال آهي ته جيئن برسات
زمين جي آباد ڪرڻ جو سبب ٿئي ٿي ۽ ان سان خوفناڪ
اوندا هيون ۽ هيبتناڪ گور ۽ ڪنول ٿيندي آهي، اهڙي
طرح قرآن ۽ اسلام دين جي نرنده ڪرڻ جو سبب آهن، ۽
ڪفر، شرڪ ۽ نفاق اوندا هي ۽ وانگر جيئن اوندا هي واٽ
ويندڙ کي منزل تائين پهچڻ کان رکاوٽ پيدا ڪري ٿي

منزل

ايسئي ڪفر ۽ نفاق واٽ لهڻ کان رکاوٽ آهن ۽ سزا ٿيڻ جو ڇڏي ڇڏي چڻيون جيتون چمڪ جي مشابه آهن. شان نزول: منافقن مان به ماڻهو حضور صلي الله عليه وسلم جن وٽان
مشڪن جي طرف ڀڳا. واٽ ۾ اهائي برساتا ڀڳي ويئي جنهن جوايت ۾ ڏڪر آهي. ان ۾ سخت گجگوڙ ۽ ڪنول هئي. جڏهن گور ٿيندي هئي تڪن ۾ ڳرڻيون ۽ جهنڊا هئا ته ڪي هڪ ڪن وڃائي
ٿياري ڏوچي. جڏهن ڪنول ٿيندي هئي ته هلڻ لڳندا هئا، جڏهن اوندا هي ٿيندي هئي ته اندا ٿي وڃي ويندا هئا. پاڻ ۾ چوڻ لڳا خدا خير ڪري ته حضور جي رحمت ۾ حاضري ۾ پنهنجا هٿ حضور جن جي
هٿ مٽيا ڏيڻ. انهن ائين ڪيو اسلام تي ثابت قدم رهيا. انهن جي حاڪمي الله تعاليٰ منافقن جي لاءِ مثال بنايو جيڪي مجلس ۾ هئا، حاضرين ۽ غائبن کي حاضرين ۽ غائبن کي حاضرين جو ڪلام
انهن تي اڻڌ ڪري وڃي. جنهن شام ۾ ڇڏي انهن جو مال ۽ اولاد بيزار ٿيندو هو. تنهن ۽ قيمت ملندي هئي ته بجلي جي چمڪ وارن وانگر هلندا هئا ۽ چوندا هئا هاڻي دين جي ڪي ڇڏي ڇڏي آهي. جڏهن مال اولاد
هلاڪ ٿيندو هو ڪا مصيبت ايندي هئي ته برساتا جو اونداهين ۽ پٽ ڪيائين وانگر چوندا هئا ته هي معيشتون هي ڏيڻ جي ڪري آهن ۽ اسلام کان ڦري ويندا هئا. (۱) انفق (القول للسلطان) ۽ ڪا
اوندا هي واٽ ۾ ڪاري اونداهي ٿي هئي ۽ بجلي جي گور ۽ ڪنول جهڙو مسافرن کي حيرت ڪندي هئي ۽ اهي گجگوڙ جي جهنڊا ۽ ڪنول جهڙو پڪڙي ڪنن ۾ ڳاڙهيون ۽ جهنڊا آهن، ائين ڪافرن کي
جي بدلي کان ڪن بند ڪندا آهن ۽ انهن کي انديشو ٿيندو آهي ته متان ان جادل تي ويهندا ۽ مضنون اسلام ۽ ايمان جي طرف مال ڪري اين ڏاڍو جو (ڪفر) دين نه ڇڏي ڏي ۽ جهنڊا ۽
موت جي برابر آهي. ۲۷ تنهن ڪري هي پڪڙي ڪنول ۽ فائدو نه ڏئي سگهي. ڇاڪاڻ ته اهي ڪنن ۾ ڳاڙهيون وڃي ڪري قهر الاهي کان چوٽو ڪار واهي نه ٿا سگهن. ۲۸ جيئن بجلي
جي چمڪ ۽ معلوم ٿئي ته ٻيٽي ۽ ڪي ختم ڪري ڇڏيندي، ائين ئي چئن دليلن جو نوانهين جي اکين جي ڏسڻ جي طاقت کي ختم ڪري ٿو. ۲۹ جهڙي طرح اوندا هي رات
ڪڪر ۽ برساتا جي اونداهين ۾ مسافرن پيشان ٿيندو آهي، جڏهن بجلي چمڪندي آهي ته ڪجهه هلندو آهي ۽ جڏهن اوندا هي ٿيندي آهي ته ٻي هجي ويندو آهي، اهڙي طرح

کي دامي زندگي عطا فرمائيدو، پوءِ توهان جي طرف موٽايا ويندا ۽ هو توهان کي اهڙو ثواب ڏيندو، جيڪو ڪنهن اک ڏٺو، ڏڪهن ڪن ٻڌو ڏڪهن دل تي ان جو خيال گذريو. ۱۵. يعني ڪاٿون، سبزليون، جانور، درياءُ، بهار، جدي ڪجهه زمين پر آهي. سڀ الله تعاليٰ توهان جي ديني ۽ دنيوي نفعي جي لاءِ پيدا ڪيائين. ديني نفعو هن طرح زمين جا عجائبات ڏسي توهان کي الله تعاليٰ جي حڪمت ۽ قدر جي معرفت ٿئي. دنيوي نفعو هي ته، ڪاٺ، ويڙ، آرام ڪريو، پنهنجن ڪمن ۾ آڻيو پوءِ انهن نعمتن جي باوجود توهان ڪهڙي طرح ڪفر ڪندؤ. مسئلو: ڪو ۽ اوبڪر زري وغيره خالق لکڙ کي شين جي فائدي جي قابل جي اصل جي جائز ٿيڻ جو دليل قرار ڏنو آهي. ۱۶. يعني هي پيدا ٿيڻ ۽ اڃا الله تعاليٰ جي سمورين شين جي جائز ٿيڻ جو دليل آهي جو اهي حڪمت واري مخلوق جو پيدا ڪرڻ بغير محطي ممڪن ۽ مقصوره آهي. مرڻ کان پوءِ زندگي ڪاڌو مشڪل ڄاڻندا هئا انهن آيتن مان ڏسي جي ڪوڙي مضبوط دليل قائم ڪري ڇڏيائين ته جڏهن الله تعاليٰ قادر آهي، علم آهي ۽ پناهه جو بندار ڏکڻ ٿيڻ ۽ زندگي جي صلاحيت ڊگهي ٿيڻ پوءِ موت کان بعد زندگي ڪيئن بچال ٿي سگهي ٿي. آسمان ۽ زمين جي پيدائش کان پوءِ الله تعاليٰ آسمان ۽ زمين جي ڪنهن ڪنهن ڌرتيءَ جي ڌرتيءَ جي ڌرتيءَ جي هڪ جماعت موڪليائين، جنهن (انهن کي ڀارت ۽ ڀيٽ ۾ پڇاڻي ڪنديو. ۱۷. خليفو حڪمن ۽ امرن جي جاري ڪرڻ ۽ ٻين تصرفات ۾ اصل جوناڻا هوندو آهي. هتي خليفي ۽ صاحبزادو آدم عليه السلام آهي، جيتوڻيڪ هيسوراني الله تعاليٰ خليفو آهن. حضرت داؤد عليه السلام جي حق ۾ فرمايائين، اِذَا دَاوُدُ اَنجَلْنٰكَ خَلِيْفَةً فِي الْاَرْضِ. ملائڪن کي آدم جي خلافت جي خبردار ڪري ڏني وئي، جڏهن انهي خليفي بائي جي حڪمت معلوم ڪري ڄاڻي ۽ انهن جي خليفي جي عظمت ۽ شان ظاهر ٿيڻ ڏان کي پيدائش کان اڳ ۾ خليفي جو لقب عطا ٿيو ۽ آسمان واري ان جي پيدائش جي خبر ڏني وئي. مسئلو: هن ۾ ڀاڻن کي تعليم آهي ته اهي ڪرڻ کان اڳ مشور ڪن. الله تعاليٰ ان کان پاڪ آهي ته ان کي مشوري جي ضرورت نٿي. ۱۸. ملائڪن جو مقصد اعتراض يا حضرت آدم تي طعن نه آهي بلڪ خلافت جي حڪمت معلوم ڪرڻ آهي ۽ انسان جي طرف ڏسڻ ڀيڻ جي نسبت ڪرڻ. ان جو علم يا ڄاڻ کي الله تعاليٰ جي طرف کان ڏنو ويو آهي يا لوح محفوظ کان حاصل ٿيو آهي يا خود انهن جن تي قياس ڪيو وڃي. ۱۹. يعني مڃيائون حڪم توهان تي ظاهر آهن. ۲۰. ڳالهه هي آهي ته انسان ۾ نبي به هوندو، ولي به ۽ علم به ۽ اهي علمي ۽ علمي ۽ فضيلت ۽ عاجل ۾ هوندا. ۲۱. الله تعاليٰ حضرت آدم عليه السلام تي مقرر ڪيائين ۽ مقرر ٿيڻ واري ڏسڻ واري کيس انهن جي نان، صفن، رضائن، خاصيتن، علمن ۽ ڪاريگرين جي اصل سڀني جو علم عامي طبيعتي شاعرا فرمايو. ۲۲. يعني

الْاَرْضُ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ فَتَلَقَىٰ اٰدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ

وقت تائين زمين ۾ رهڻو ۽ نفعو وٺڻو آهي. پوءِ آدم پنهنجي ڀائرن ڪان ڪجهه ڪلاسي ورتا

فَتَابَ عَلَيْهِ اِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيْمُ ۱۹ فَلَمَّا اَهْبَطُوا مِنْهَا جَمِيعًا

سواله ان جي ٽي به قبول ڪئي، ۲۰. اهو ڳالهه ٽي به قبول ڪرڻ وارو آهي. ان سان ڀاڻو اهو ان ۾ نعمت ۽ مالا ۾

فَلَمَّا يَآئِيْتِكُمْ مِّنْهُ هُدًى مِّنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَاَلَمْ

پوءِ جيڪڏهن توهان وقت منهنجي طرفان ڪا هدايت ڏئي، پوءِ جيڪو منهنجي هدايت جو پيروي ڪري ٿو ته ان کي

لَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۲۰ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اصْحَابُ

ذڪر ۾ ۽ نه ڪوڙو آهي ۽ جيڪي ڪفر ڪندا ۽ منهنجن آيتن کي ڇڙو ڇوڙ ڪندا، سي ٿي ڏور خي

النَّارُ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۲۱ يٰٰلَيِّنَا اِسْرَءٰٓيْلَ اٰذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي

آهن، انهن کي ان ۾ هميشه رهڻو آهي. اي يقوب جي اولاد! ۲۲. ياد ڪريو منهنجو اهر احسان

اَنعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدِيْ اَوْفِيْ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّايَ فَاَهْبُونَ ۲۲

جيڪو مون اوهان تي ڪيو ۽ منهنجو عهد پورو ڪيو ته آئون توهان جو عهد پورو ڪندس ۽ توهان

وَاَوْفُوا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَوَلُّوْا اَوَّلَ كَاٰفِرِيْهِ ۲۳

من کان ڏي ڇڏيو. ۲۴. ايمان آڻيو ان تي جيڪي مون لائق آهي (اهو) ان (ڪتاب) جي تصديق ڪندو آهي جيڪو اهرات موجود آهي

وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا وَاِيَّايَ فَاتَّقُوا ۲۴ وَلَا تَلْسُوْا

۽ سڳن پوئين ان ڄاڻندو ته ڇو منهنجي آيتن جي بدلي ٿيڻ ۽ ڇو منهنجي حق کي باطل سان نه ملايو

الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۲۵ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ

۽ ڄاڻي واري حق کي نه لکاريو. ۲۶. نماز قائم ڪريو ۽ زڪوة

وَاَتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرُّكْعَيْنِ اَتَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَاَنْتُمْ

ڌريو ۽ رڪوع ڪندڙن سان گڏ رڪوع ڪريو؟ ۲۷. ماڻهن کي ڄاڻي جو حڪم ڏيو ته

تَكُنُوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ الْكِتٰبَ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ۲۸ وَاسْتَعِيْنُوْا

۽ پنهنجو پاڻ کي وساريو؟ حالانڪ توهان ڪتاب پڙهو ٿا، اوهان کي عقل ۽ آهي ۽ سڀ ۽ نماز کان

بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخٰشِعِيْنَ ۲۹ الَّذِيْنَ

مددولو ۽ بيٺڪ نماز ۽ سجدو آهي مگر انهن تي (آهي) جيڪي دل ۾ منهنجي ڄڻ ۽ انهن کي

منزل

جيڪڏهن توهان پنهنجي ان خيال ۾ سچا آهيو ته مان، ڪا مخلوق توهان کان زياده ڄاڻندو ٿيڻ ۽ انڪس ۽ خلافت جا اوهان تي حق ڏاريندو انهن شين جا نالا ٻڌايو. ۱. ڇو ته خليفي جو ڪم تصوف و تد بر عدل و انصاف آهي ۽ هي ان کان سولو ممڪن نه آهي. خليفي کي انهن سمورين شين جو علم ۽ ڄاڻ ان کي مقصود ڏنو ويو ۽ هن جوان کي فيصلو ڪرڻو آهي. مسئلو: الله تعاليٰ حضرت آدم عليه السلام جو ملائڪن تي افضل ۽ ڄاڻ جو سبب علم ظاهر فرمايو. ان ۾ ثابت ٿيو ته علم ۽ اسما خلوت ۽ اهل ايمان جي عبادت کان افضل آهي. مسئلو: هن آيت ۾ ٻه ثابت ٿيو ته نبي سڳورا ملائڪن کان افضل آهن. ۲. هن ۾ ملائڪن جي طرف کان پنهنجي عاجزي ۽ قصور جو اعتراف ۽ ان ۾ اهو ظاهر آهي ته انهن جو سوال استفسار اهو ۽ نه اعتراض. هاڻي انهن کي انسان جي فضيلت ۽ ان جي پيدائش جي حڪمت معلوم ٿي وئي جنهن کي اهي اڳ نه ڄاڻندا هئا. ۳. يعني حضرت آدم عليه السلام هر شي ۽ جوان ۽ ان جي پيدائش جي حڪمت ٻڌي ڇڏي. ۴. ملائڪن جيڪا ڳالهه ظاهر ڪئي هئي، اها هي ته انسان نشاء خور نٿي ڪندو ۽ جيڪا ڳالهه لڪائي هئي اها هي هئي ته خلافت جا حقدار اهي پاڻ آهن ۽ الله تعاليٰ انهن کان افضل ۽ اعلم ۽ ڪا مخلوق دخل ڪندو. مسئلو: هن آيت ۾ انسان جي شرافت ۽ علم جي فضيلت ثابت ٿي ۽ هي ته الله تعاليٰ جي طرف سڳورن جي نسبت ڪرڻ صحيح آهي جيتوڻيڪ ان کي معلوم نه ٿيو ويٺو ۽ ڇو ته علم ۽ تعليم ڏيڻ واري کي چوندا آهن. مسئلو: هن ۾ ٻه ثابت ٿيو ته سموريون ٻوليون ۽ سڀ زبانون الله تعاليٰ جي طرفان آهن. مسئلو: هي ٻه ثابت ٿيو ته ملائڪن جي علمن ۽ ڪمالين ۾ زياده ٿي ٿي. ۵. الله تعاليٰ حضرت آدم عليه السلام کي سمورين موجودات جو رب ۽ روحاني ۽ جسماني جهان جو مجموعو بنايائين ۽ ملائڪن جي لاءِ ڪماليت جي حاصل ڪرڻ جو وسيلو ڪيائين. پوءِ انهن کي حڪم ڏيائين ته حضرت آدم عليه السلام کي سجدو ڪريو. ڇو ته ان ۾ شڪر ڏاري ۽ حضرت آدم عليه السلام جي فضيلت جي اعتراف ۽ پنهنجي قول جي معذرت جو شان ۽ لڌ وڃي ٿو. ڪن مفسرن جو قول آهي ته الله تعاليٰ حضرت آدم عليه السلام کي پيدا ڪرڻ کان اڳ ۾ ملائڪن کي سجدو ڪرڻ ڏنو هو. ان جي سڌه هي آيت آهي، فَاِذَا اسْرَيْنَا وَنَحْنُ جِيْهَمٌ مِّنْ رُّوْحٍ فَنَقُولُ اَلَا سَاجِدٌ ۶ (يعني اوي) سجدو جي حڪم سمورن ملائڪن کي ڏنو ويو هو. اهو ئي وڌيڪ صحيح آهي. (خانڊ). مسئلو: سجدو ۽ ٻن قمن جو ٿيڻو آهي. هڪ عبادت جو سجدو

لَنْ نَعْفِرَ لَكَ خَطِيئَتَهُ يَعْزِي بِأَرْبَابَ مَا تَوَكَّلَ تَعْنِي خَاصَ بِأَهْلِ مَجْدِ صَالِي اللَّهِ
 عَلَيْهِ سَلَامٌ فِي دَهْدِي فِي مَرْتَبِي فِي ظِلِّي فِي أَنْ جِي عَزَّتْ جِي صَدَقِي بِحَبِيبِكُنْ كِي تَعْنِي
 دَر بَارِ مِحَاصِلْ أَهْلِي بِخَشَشْ كَهْرَانِ تَوَهَّيْ هِي دَعَا كَهْرِي هُوَ جَوَالَهُ تَعَالَى سَدَسْ
 بَشَشْ نَزَالِي فِي مَسْأَلُو. هُن رَوَايَتُ ثَمَانِي تَابِتْ ثَبُوتُهُ اللَّهُ جِي مَقْبُولْ بَانَهْن جِي وَسِي
 تَا دَعَا بِحَقْ فَلَا فِي بِجَاهِ فَلَا فِي كَهْرِي جَانُو أَهْلِي فِي أَدَمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ جِي مَسْتَأْجِي
 مَسْأَلُو: اللَّهُ تَعَالَى فِي كَهْنِ جَوْنِ وَاجِبْ دَر تَوَكُّلِي، بِرَاهُو پَنَهْنِي مَقْبُولْ بَانَهْن كِي
 پَنَهْنِي فَضْلِي وَكَوَسَاحِقْ دِينْدُو أَهْلِي. انهي تَعْنِي حَتَّى جِي وَسِي تَا دَعَا
 كِي وَيَنْدِي أَهْلِي. صَحِيحْ حَدِيثْ تَاهِي حَقْ ثَابِتْ أَهْلِي، جَبْنِ بِيَانِ ثَبُوتْ مَنْ
 آمَنَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَكُونَ
 الْجَنَّةَ حَضْرَتْ آدَمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ جِي تَوْبَةٍ دَهْنِ مَحْرُوفِي قَبْرِي فِي جَنَّتْ مَانِ
 كِيدَنْ جِي وَقْتِ بَيْنِ نَفْسِ تَا كَدَرْ فِي زِيَانِ دَر كَانَشْ كَسِي وَيَنْدِي هِي: ان جِي جَاءِ
 فِي سَدَسْ زِيَانِ فِي سِرِّيَانِي بُولِي جَارِي كِي وَيَنْدِي، تَوْبَةٍ جِي قَبْرِي تَيْنِ كَانِ دَر وَرِي
 عَرَبِي زِيَانِ عَطَا فِي رَفْعِ الْعِزِّ (مَسْأَلُو. تَوْبَةٍ جِي وَاصِلْ اللَّهُ جِي طَرَفِ مَوْتِي تَاهِي، ان
 جَانِي رَحْمَتْ آهْن. هَكُنَا جَوَاعِدْ كَرْنِ، بِوَسِيَّتَانِي فِي تَوَكُّلِي جَوَارُو. سِيكَدْ
 مَعْنَا دَر فِي جَوَاكِي تَهْ ان جِي تَلَا فِي كَرْنِ فِي لَازِمِي أَهْلِي مَلَكُ نَمَازِي فِي مَدَنِي تَرَجِي تَوْبَةٍ
 لَازِمِ الْبَيْنِ مَازَنْ جِي قَضَا تَرَجِي فِي ضَرُورِي أَهْلِي. تَوْبَةٍ كَانِ دَر حَضْرَتِ جَبْرِئِيلِ مَيْنِ
 جِي سِي جَانُونِ فِي حَضْرَتِ آدَمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ جِي خِلَافَتِ جَوَالَهُ كِي فِي سِي
 فِي سَدَسْ فَوَائِدْ نَارِي لَازِمِ جِي جَوَاسِمِ بِيَانُو. سِي تَا بَعْدَارِي جِي تَوَكُّلِي
 جَوَاسِمِ كِي فِي رَفْعِ الْعِزِّ (مَسْأَلُو. هِي صَلَاحِ مَوْسَمِ جِي لَازِمِ خَوَشْجِي تَاهِي تَهْ، دَهْ
 انهن كِي دَر مَدَنِي دَهْمَتْ جِي وَقْتِ خَوَشْجِي، دَر آخِرْتِ مَغْزِي أَهْلِي فِي عَمِ جَنَّتْ فِي
 دَاخِلْ مَبْنِي. وَلَهُ، اسْرَائِيلُ مَعْنَى عَبْدِ اللَّهِ، عَرَبِي زِيَانِ جَوَاسِمِ أَهْلِي. هِي حَضْرَتِ
 يَعْقُوبَ عَلَيْهِ السَّلَامُ جِي مَعْنَى (مَدَارِكِ) كَلْبِي مَفْسَرِ جِي رَايَتُهُ تَعَالَى يَا يَهُوَا
 النَّاسُ أَعْبُدُوا وَافْرَمَايْ الْبَيْنِ مَوْرَنْ انهن كِي عَمُومًا دَعُوتْ دَرِي، وَرِي إِذْ قَالَ تَوَكَّلْ
 فَرَمَايْ سَدَسْ اِيْمَادْ كَرْنِ وَرِي جَوَاسِمِ مَآيَانِ. ان كَانِ دَر وَجْهِ خُصُوصِيَّتِ تَا
 بَنِي إِسْرَائِيلَ كِي دَعُوتْ دَنَائِي، هِي مَانُورِي دِي أَهْنِ هَتَانِ كَانِ سَيَقُولُ تَا-
 انهن تَا كَلَامِ جَارِي أَهْلِي. كَذَهْنِ مَهْرِي تَا سَانِ اِنْعَامِ يَادِ دِي دَعُوتْ ۴
 كِي وَيَنْدِي، كَذَهْنِ خَرَفِ دِيَارِي وَيَنْدِي تَوَهَّيْ، كَذَهْنِ حَجَّتْ قَامْ كِي وَيَنْدِي فِي ۳
 كَذَهْنِ انهن جِي بَدْعِي فِي مَلَامَتِ تَاهِي تِي كَذَهْنِ كَذَرِيلْ سَزَانِ جَرْدْ كَرَكِي
 وَيَنْدِي تَوَكُّلِي. هِي اِحْتِشَادْ تَوَكُّلِي بَانِ كِي وَفُوتْ كَانِ جَوَاسِمِ دِيَارِي بَانِ، دَر يَادِ
 كِي جِي بَانِ، كَرَكِي جِي بَانِ بَانِ، انهن كَانِ سَوَاوِ بِهَا اِحْتِشَادْ جِي أَهْلِي اِيْحَنِ
 تَا، انهن سِي فِي تَا كَرِي. يَادِ كَرْنِ هِي أَهْلِي تَا اللَّهُ تَعَالَى جِي اطَاعَتِ وَبِجَاوِي
 شُكْرِيَا اِيْبُو، جَوَدْ كَهْنِ نَهْتْ جَوَشْ كَرْدْ كَرْنِ ان كِي وَبَارَنْ أَهْلِي. ۱۰

فَاتَّقُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِكِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
 پَانِ مِرْ هِي كَرِي كِي قَتْلْ كَرُونِ اِهْوَرْتَانِ جِي لَازِمِ. تَوَهَّيْ جِي بِأَهْلِي وَتَوَكُّلِي أَهْلِي، انهي تَوَهَّيْ جِي تَوْبَةٍ قَبُولْ كِي
 إِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ ۵۵ **وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ**
 بِيَشْكَ اِهْوِي تَوْبَةٍ قَبُولْ كَذَرْدِ بَلَاوَرِ أَهْلِي (تَا كَرِي) جَذَهْنِ تَوَهَّيْ جِي مَوْتِي اِنَّا تَوِي هَرَكْ بَقِيْنِ دَر كِنْدَا سِينِ
حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْدَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ
 جِي تَا تَيْنِ خِلَاكِي ظَاهِرْ ظَهْرُو دَر دَسُونِ، يَوَرِ اِهْوَانِ كِي اِيْحَنِ كَرَكِي (وَرِي وَجْ) دَر تَوَهَّيْ اِهْوَانِ دَر سِي رَهِيَا هَتَا. ۵۵
ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۵۶ وَظَلَّلْنَا
 يَوَرِ اِهْوَانِ جِي مَرْتَبِ بَعْدِ اِهْوَانِ تِي دَنَدِ كِي وَسُونِ دَر مَنِ اِحْسَانِ مَجُورِ. ۵۶ اِسَانِ اِهْوَانِ فِي
عَلَيْكُمْ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَٰى كُلَّوًا مِنْ
 كَرَكِي مَآثِيَانِ كِي تَوَهَّيْ اِهْوَانِ تِي مَنِ سَلَوِي لَانُوسُونِ، اِسَانِ جُونِ دَنَلْ پَاك
طَيْبَاتٍ مَّا رَزَقْنَكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
 شِيدَنْ كَانُو اِيْحَنِ اِسَانِ جَوَكَمِ دَر بَكَارِي، هَا! پَنَهْنِي فِي جَانِنِ كِي
وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَمَكَوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَ
 بَكَارِي دَهْ هَتَا. ۵۷ (يَادِ كَرِي) جَذَهْنِ اِسَانِ فَرَمَاوِي دَر مَنِ كُونِ مِرْ (رَهْ هِي لَازِمِ) وَخِي تَوَكُّلِي اِهْوَانِ
ادْخُلُوا الْبَابَ سَجْدًا وَاقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ وَ
 مِرْ جِي وَتَوَكُّلِي تَا كَانُو يَدْرَازِي تَوَكُّلِي دَاخِلْ تَوَكُّلِي تَوَكُّلِي اِسَاجَاكَا مَآثِيَانِ، اِنَّا اِهْوَانِ جَاكُنَا بَخْشِي
سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ۵۸ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي
 جَذَهْنِ اِسَانِ جِي دَرِي كَرَكِي (اِحْرَجْ) دِينْدَا سِينِ مَسْأَلُو جِي كَالِهْ انهن كِي جِي وَتَوَكُّلِي هِي
قِيلَ لَهُمْ فَاتَزَلْنَا عَلَىٰ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَجْدًا مِنَ السَّمَاءِ
 ان كَانِ سَوَاوِ ظَلَمْنِ فِي كَالِهْ بَدَلَا فِي جَذَهْنِ مَسْأَلُو اِسَانِ انهن تِي آسَمَانِ كَانِ عَذَابِ لَانُوسُونِ
بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ۵۹ وَإِذْ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا
 انهن جِي فِي فَرَمَايْ جَوَبْدُولُو. ۵۹ (يَادِ كَرِي) جَذَهْنِ مَوْسَى پَنَهْنِي قَوْمِ لَازِمِ پَانِي گَهْرِي تَهْ
اصْرَبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۶۰
 اِسَافَرِ مَآيَرْتَهْنِ پَتَرِي پَنَهْنِي لَكِ هِي، يَوَرِ بِنَا دِيرَانِ مَانِ بَارَهْنِ چِشْمَا قَتِي نَكْتَا ۶۰

يعني توهان ايمان و عبادت بجا آئي، منهنجي عهد پرورڪري، نماز ۽ شواب ۽ ديئي توهان جو عهد پرورڪندس ان عهد جو بيان آيت وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ مِثْقَاقٍ بَنِي إِسْرَآئِيلَ ۱۰ هڪ مسألو: هن آيت مِشْقَاقِ
 نعت، وفاء ۽ وعدي جي واجب هجڻ جو بيان آهي ۽ هي به تومومن کي چڱائي ته الله تعاليٰ کان سواءِ ڪنهن کان نه ڊڄي. ۱۰ هڪ، يعني قرآن پاڪ، توريث ۽ انجيل تي، جيڪي توهان ساڳاڏ آهن؛ ايمان آيو ۽ ڪتاب
 وارن ۾ پير، پاڻين ڪاهڻ، دتو ۽ جيڪي توهان جي تابعداري ۾ ڪفر اختيار ڪري، ان جو وبال به توهان تي هجي. ۱۰ هڪ. هن آيتن مان توريث ۽ انجيل جي لاهي ۽ تون مراد آهن، جن ۾ حضور عليه السلام
 جن جي نعت ۽ صفت آهي. مقصد هي آهي ته حضور جي توريث ۽ دنيا جي دولت جي لاءِ نه لکايو، جو دنيا جو سامان توريث ۽ آيت جي نعت جي مقابلي ۾ بي حقيقت آهي. شان تَوَكُّلِي. هِي آيت ڪعْبِي
 اشرف ۽ ٻين سوزن ۽ يهودي عالمن جي حق ۾ نازل ٿي. جيڪي پنهنجي قومي جاهلن ۽ ڪمين کان پيسا وصول ڪند هئا ۽ انهن تي ساليانو مقرري ڇڏيندا هئا ۽ انهن ميون ۽ نقد ملان ۽ پنهنجا
 حصار مقرري ورتا هئا. انهن کي خوف توبه توريث ۾ جيڪا حضور سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جي تعريف ۽ صفت آهي، جيڪا انهن کي ظاهر ڪند ۽ توهان حضور عليه الصلوة والسلام تي ايمان آڻيندي
 ۽ انهن کي ڪري نه پيچيند ۽ هي سڀ نفعا ويندا رهندا. ان ڪري انهن پنهنجي ڪتابن ۾ تبديلي ڪئي ۽ حضور جي تعريف کي تبديل ڪيو. جڏهن ماڻهو انهن کان ديانا ڪندا هئا ته توريث ۾
 حضور جن ڪهڙيون وصتون آهن، ته اهي لکائيندا هئا ۽ هرگز به ڀڃائيندا هئا، ان تي هي آيت نازل ٿي. (خازن وغيره) هڪ هن آيت ۾ غلام ۽ زڪوة جي فضيلت جو بيان آهي ۽ هن طرف به اشارو آهي ته
 نماز کي سندن حقن جي نگهاني ۾ رکڻ جي حفاظت سان. ادا ڪريو. مسألو: جماعت جي ترغيب به آهي. حديث شريفن ۾ آهي، جماعت ساڳاڏ تان پڙهڻ اڪيلي پڙهڻ کان ستاويهه درجا وڌيڪ فضيلت
 رکي ٿي. ۱۰ هڪ: شان تَوَكُّلِي. يهودين جي عالمن کان سندن مسلمان رشتيدارن ۾ اسلام رابايت. ٻيچا ڪئي ته انهن چيو توهان ان دين تي قائم رهو: حضور سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم
 جو دين برحق ۽ ڪلام سچي آهي. ان تي هي آيت نازل ٿي. هڪ قول هي آهي ته آيت انهن يهودين جي حق ۾ نازل ٿي، جن عرب جي مشرڪن کي حضور جي مبعوث ٿيڻ جي خبر نه هئي ۽ حضور جي

شَاءَ اللَّهُ لَهْقَدُونَ ۝ قَالَ إِنْ يَقُولُ إِنَّمَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ

اسان سڌي وات ملي وينداسون الله چيائين اهو فرمائي ٿو ته اها هڪ ڊگي آهي جنهن کان ذ زمين ڪير ٿي

تَنْزِيلُ الْأَرْضِ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلِّمَةً لَا شَيْءَ فِيهَا قَالُوا

۽ ڏکي تي پائي پيار جي خدمت ورتي وڃي ٿي ۽ بي عيب آهي جنهن ۾ ڪو داغ نه آهي چيائون هاڻي

إِن كُنْ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ۝ وَإِذْ

نڪ ڳالهه ڪئي آهي ته بقره ان کي ڪٽائون ۽ (در حقيقت ذبح) ڪرڻ کي ويجهائي ڏهاڻا ۱۲۱ ۽ (ياد ڪريو)

قَتَلْتُمْ نَفْسًا قَدْ دُرَتْكُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ

جڏهن توهان خون ڪيو ته هڪ ٻئي تي ان جي قسمت ٿي هنيو ۽ الله کي ظاهر ڪرڻو هو جيڪي توهان

تَكْتُمُونَ ۝ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بَعْضُهَا كَذَلِكَ يُخَيِّ اللَّهُ

لڪائي رهيا هئا بقره اسان فرمايو ته ان (تڪليل) کي هن ڊگي جو هڪ ٽڪرو هڻو ته الله ائين ئي مثل جاري ڏيو

النَّوْتَى وَيُريَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ

۽ اوهان کي پنهنجن نشانين ڏيکاري ٿو ته تون اوهان عقلمند ڪندو ته ان واقعي کان پوءِ وري به اوهان

فَمِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِن مِّنْ

جون دليون سخت ٿي ويون ته ڇڻ ته اهي پٿر آهن بلڪ ان کان به وڌيڪ سخت ۽ پٿرن سان (هي)

الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِن مِّنْهَا لَمَا يَشْتَقُّ فَيُخْرِجُ

پٿر اهي آهن جن مان نديون ٿا ٿي نڪرن ٿيون ۽ ڪي اهڙا آهن جيڪي ڦاٽي پون ٿا ته انهن مان

مِنْهُ الْمَاءُ وَإِن مِّنْهَا لَمَّا يَرْهَبُ مِنَ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا

پاڻي ٽڪري ٿو ۽ ڪي اهڙا آهن جيڪي الله جي خوف کان هيٺ ڪري پون ٿا ڦهله الله اوهان جي

اللَّهُ يَغْفِلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝ أَفَتَطَّعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ

ڪرتوتن کان ۽ خبر نه آهي چا پوءِ به (اي مسلمانو) اوهان کي اها لالچ آهي ته

وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يَلْعَفُونَ

(يعني اوهان تي يقين رکندا ۽ انهن مان هڪ گروهه ته اهو هو جيڪي الله جو ڪلام سڏيندا آهن پر سمجهن

مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ وَإِذْ ألقوا الَّذِينَ آمَنُوا

بعد ان کي ڄاڻي وائي بدلجي ڇڏيندا هئا ۱۲۲ ۽ جڏهن مسلمانن سان ملندا آهن

منزل ١

ڳوٺن جي ذبح ڪرڻ ۾ ڪا مناسب معلوم ٿئي ۱۱۸ اهڙو جواب جيڪو سوال سان ملاپ ڏري ۽ جاهل جو ڪم آهي ۽ اها معنيٰ آهي ته ڏهن جي موقعي تي ٿول ڪرڻ جاهل جو ڪم آهي ٻين

جوشان ان کان مٿانهون آهي قصو مختصر جڏهن بني اسرائيلن سمجهيو ته ڳوٺ جو ذبح ڪرڻ لازمي آهي ته انهن کان ڪنهن ان جون وصتون معلوم ڪيون حديث شريفي ۾ آهي ته جيڪڏهن بني اسرائيل ڪنهن

ڏڪن ها ته جيڪا ڳوٺ ذبح ڪن ها ڪافي ٿي وڃي ها ۱۱۹ الله بني ڪريم صلي الله عليه وسلم جن فرمايو ته جيڪڏهن اهي انشاء الله ڏهن ها ته اها ڳوٺ ڪڏهن به ڏهن ها مسئلو هرنڪ ڪم ۾ انشاء

چون مستحب ۽ برڪت جو سبب آهي ۱۲۰ يعني هاڻي تسلي ٿي ۽ پورو نشان ۽ صفت معلوم ٿيا پوءِ انهن ڳوٺن جي تلاش شروع ڪئي انهن پاسن ۾ اهڙي صرف هڪ ڳوٺ هئي ان جو احوال هي آهي ته

بني اسرائيلن ۾ هڪ وڏو صالح شخص هو ان جو هڪ ننڍڙو پٽ هو ان وقت هڪ ڳوٺ جي ڦرڪان سوا ۽ ٻيو ڪجهه نه رهيو ان جي ڪنڌ تي مهر لڳائي الله جي نالي تي ڇڏي ڏنو ۽ الله جي باگاھ ۾ عرض

ڪيائين اي رب! مان هن ڦرڪي هن پٽ جي لاءِ توري امانت رکان ٿو جڏهن هي پٽ وڏو ٿي ته اها مان جي ڪم آهي ان شخص جو انتقال ٿي ويو ڳوٺ جي هڪ ڳوٺ ۾ ان جي حفاظت هيٺ پرورش پائيندي

رهي هي ڇوڪرو وڏو ٿيو ۽ الله جي فضل سان صالح ۽ پرهيزگار ٿيو ماءُ جو فرمايو ته اهو وڏو ٿيو ته ڏهن سندس والده جي واري نظر تي تنهنجي پٽ تنهنجي لاءِ فلا تي هڪ ڀيرو خدا جي نالي هڪ

ڳوٺ ڇڏي ڏنو هئي اها هاڻي جوان ٿي ويئي هوندي ان کي هڪ مان واري اچ ۽ الله تعاليٰ کان دعا گهري اهو توکي عطا فرمائين ڇوڪري ڳوٺ کي جهنگ ۾ ٿوريءَ والده جون پٽ ايل نشانين اڌ

لڌائين ۽ ان کي الله جو قسم ڏئي سڏيائين اها حاضري جوان ان کي والده جي خدمت ۾ آندو والده بازار ۾ وئي وڃي ته ديارن تي وڪڻڻ جو حڪم ڏنو ۽ هي شرط ڪيو ته سودي ٿيڻ تي وري ان جي ڪا

اجازت حاصل ڪئي وڃي ان زماني ۾ انهن پاسن ۾ ڳوٺن جي قيمت تي ديار هئي جوان جڏهن ان ڳوٺ کي بازار ۾ آندو ته هڪ ملائڪ خريدار جي صورت ۾ آيو ۽ ان ڳوٺ جي قيمت ڇهه ديار لڳائي

مگر ان شرط سان ته جوان والده جي اجازت جي پابند نه ٿئي جوان اهو منظور ڏٺو ۽ والده کي سمورو قصو ٻڌايائين ان جي والده ڇهه ديار قيمت منظور ڪرڻ جي اجازت ڏني ته ڏني مگر وڪڻڻ ۾ روي

جن جي ذات پاڪ مراد آهي معنيٰ هي آهي ته جيڪڏهن توهان کي

خاتم المرسلين صلي الله عليه وسلم جن جي وجود جي دولت ڏملي ها

۽ سندن هدايت نصيب ڏئي ها ته توهان جوان ۾ هلاڪت ۽ نقصان جي

ها ۱۱۵ ايل شهر مريي اسرائيل آباد هئا انهن کي حڪم هو ته ڇنڇر

جو ڏينهن عبادت جي لاءِ خاص ڪن ان ڏينهن شڪار ڪن ۽ ديني

ڪم ڪري ڏين انهن جي هڪ ٿوري هي اٽڪل ڪئي ڇهه جي ڏينهن

درياء جي ڪناري تي گهاٽا ڪوٽيندا هئا ۽ ڇنڇر جي صبح جوانهن ڪڏن تائين

ٽالپون ٺاهيندا هئا جن جي ذريعي پاڻي سان گڏ مڇيون ڪڏن ۾ ڳڙ ٿينديون

هيون آڇ جي ڏينهن انهن کي ڪيندا هئا ۽ چوندا هئا ته اسان جي ڳوٺي پاڻي

مان ڇڏجي ڏينهن ٽاڪيون ۽ چاليهن يا سترين تائين اهو مل ڄاري ڇڏين

حضرت داؤد عليه السلام جي نبوت جو زمانو آيو پاڻ انهن کي ان کان منع

ڪيائين ۽ فرمايائين ته ڪڏهن ئي شڪار آهي جيڪو ڇنڇر جي ڏينهن ڪريو

تاه ان کان مٿي ۽ ٻيو ته عذاب ۾ گرفتار ڪيا ويندا هي مٿي پاڻ دعاء

گهر پائين الله تعاليٰ انهن کي باندڙن جي شڪل ۾ ڦيرائي ڇڏيو عقلمند هواس

ته انهن جا ٻاڻي رهيا مگر ڳالهائ جي قوت زائل ٿي ويئي سندن بدن ۾ ماڻهو

نڪرڻ لڳي پنهنجي ان حال تي روئندي روئندي تن ڏينهن ۾ مرمور هلاڪ

ٿي ويا انهن جونسل باقي نه رهيو هي سترهه ڏينهن ڳوٺ ڳوٺ انهن کي ان

عمل کان منع ڪندو رهيو جڏهن انهن ڏينهن ۾ انهن ۽ پنهنجي گهرن

جي وچ ۾ پيت ٺاهي اڪيلي ۽ جدا ٿي ڪري ڇڏي هنن سڀني ڇوڪرا ولدن

بني اسرائيلن جو تون ٽولي ڇڏي رهيو ان جي حق ۾ حضرت ابن عباس رضی اللہ

تعالیٰ عنده جي سامهون عڪس ۾ چيو ته اهي غشيل آهن ڇو ته نيڪي جو حڪم

ڪرڻ فرض ڪيا آهن ڪن جواب ڏنو ته ڇوڪر کي ٿو انهن جي ماڻ

جو سبب هي هو ته انهن جي نصيحت قبول ڪرڻ کان اڳ ماڻوس هئا عڪس ۾

جي اها تقرير حضرت ابن عباس کي گهڻي پسند آئي ۽ پاڻ خوشي منجهان ٿي ان سان گڏ

پاڻائين ۽ ان جي پيشاني تي ڇهه ڏانڊين (فتحة العزیز) مسئلو ان مان معلوم ٿيو ته

خوشي منجهان پاڻ ڪريائين صحابه ڪرام جي سنت آهي ان شاء الله تعاليٰ ۽ انهن

ڳوٺن پوءِ ملڻ شرط نه آهي ۱۱۶ بني اسرائيلن ۾ عاميل نالي هڪ مالدار

هو ان جي سوٽ وراثت جي لاءِ ڇوڪري کيس قتل ڪري بي ڳوٺ جي دروازي تي

اچلائي ڇڏيو ۽ پاڻ صبح جوان جي خون جو فرمايو ٿيو امان جي ماڻهن منتر

موسيٰ عليه السلام کي درخواست ڪئي ته توهان دعا گهريو ته الله تعاليٰ حقيقت ظاهر

فرمائي ان تي حڪم ٿيو ته هڪ ڳوٺ ڏي ڪري ان جو حصو موقوف ڪي هئو

اهو جيڪو وٺي قاتل ٻڌا ٿيندو ۱۱۷ ڇو ته موقوف جي حال معلوم ٿيڻ ۾

بهر پنهني مرضي معلوم ڪرڻ جو شرط ڪيو. جوان وري بازار ۾ آيو، هن پيري ملائڪ ٻارهن دينار قيمت لڳائي ۽ چيائين ته والده جي اجازت تي موقوف ذڪر. جوان ڏمجيو ۽ ماءُ کي اطلاع ڏنائين. اها عقل واري سمجهي ويئي ته هي خريدار آهي، ڪو ملائڪ آهي جيڪو آزمائش جي لاءِ آيو آهي. پٽ کي ڏيکارڻ تي هن پيري ان خريدار کي چوڻ لاءِ ته توهان اسان کي هن ڳوٺن جي وڪڻڻ جو حڪم ڏيو يا نه؟ ڇوڪري اهوئي چيو، ملائڪ جواب ڏنو ته اڃا ان کي روڪي ڇڏيو جڏهن بني اسرائيل خريد ڪرڻ اچن ته ان جي قيمت هي مقرر ڪجان ۽ ڏان جي چوڙي ۾ سون پري ڏنو وڃي. جوان ڳوٺن کي گهر آندو. جڏهن بني اسرائيل ڳولا ڪندا ان جي گهر پهتا ته اهائي قيمت طئي ڪيائين ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام جي رضا تي اها ڳوٺن بني اسرائيلن جي حوالي ڪيائين. مسئل ۾ هن واقعي ۾ ڪيترائي مسئلا معلوم ٿيا. ۱- جيڪو پنهني عيال کي الله جي حوالي ڪري، الله تعاليٰ ان جي اهڙي عهدي پرورش ڏيندو ته ۲- جيڪو پنهني مال کي الله جي پريوسي تي ان جي امانت ۾ ڏئي، الله ان ۾ برڪت ڏئي ٿو. ۳- وڏين جي فرمانبرداري الله کي پسند آهي. ۴- غيبي فيض، قرباني ۽ خيرات ڪرڻ سان حاصل ٿئي ٿو. ۵- الله جي واٽ ۾ ريتي مال ڏيڻ گهرجي. ۶- ڳوٺن جي قرباني افضل آهي. ۱۲۱- بني اسرائيلن جي لڳاتار سوالن ۽ پنهني بدنامي جي انديشي ۽ ڳوٺن جي گري قيمت مان هي ظاهر ٿئي ٿو ته اهي ذبح جو ارادو وٺي ڏيڻ ۾ گهڻا آهن جاسوال ڀرين جو اٺن شاخو ڪيا ويا ته انهن کي ذبح ڪرڻي پيو. ۱۲۲- بني اسرائيل ڳوٺن ذبح ڪري ان جي ڪنهن حصي کي مٿي تي هنيو ته اهو الله جي حڪومتي حيرت واري ان جي ٿي مان رت جا قطعا راجاري هئا، ان پنهني سوت کي بد آيو ته توري مٿي قتل ڪيو. پوءِ ان کي اڳل ڪرڻ پيو ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام ان تي قضا جو حڪم فرمايو. ان کان پوءِ شريعت جو حڪم ٿيو ته (مسئل ۱۲۳). ۱- قاتل مقرر ٿي ميراث کان محروم ۽ رهن دور. مسئل ۱۲۴- پر جيڪڏهن عادل باغي کي قتل ڪيو يا ڪنهن حملي ڪندڙ کان جان بچائڻ جو دفاع ڪيو ۽ ان ۾ اهو قتل ٿي ويو ته مقتول جي ميراث کان محروم ٿيندو. ۱۲۵- ته توهان سمجهو ته بيشڪ الله تعاليٰ مٿل زنده ڪرڻ تي قادر آهي ۽ قيمت جي ڏينهن مٿل جو زنده ڪرڻ ۽ حساب وٺڻ آهي. ۱۲۶- ته توهان اهڙين وڏين قدرتي نشانين مان عبرت حاصل نه ڪئي. ۱۲۷- جڏهن ته توهان جوڻي ڏيون اتر ڏي ڏيندڙ آهن. پٿرن کي به الله سمجهي ٿو آهي، انهن کي الله جو خوف ٿي ٿو ۽ تسبيح ڪن ٿا. ان ۾ ڪي شئي ۱۲۸- اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ ۽ عَلَىٰ آلِهِ ۽ سَلِّمْ. مسلمانن جي حضرت رضى الله تعالى عنه کان رويايت آهي ته سيد عالم صلي الله عليه وسلم جن فرمايو ته مان ان پٿر کي سڃاڻان ته جيڪو بشت کان اڳ مون کي سلام ڪندو هو. ترمذي ۽ مرحمت علي المرتضى رضى

قَالُوا امَّا وَادَّ اخَلَا بَعْضُهُمْ اِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ تَوَّابٍ
چوندا آهن ته اسان ايمان آندو آهي ۽ جڏهن پاڻ ۾ اڪيلا ٿيندا آهن (تڏهن) چوندا آهن ته ڇا جيڪو علم الله وٽ
بِمَا فَعَّمَهُ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُخَاجَّجُوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۱۲۶
عقل ڏاهمي؟ ڇا نه ٿا چاهين ته جيڪي ڪجهه لکائن ٿا ۽ جو ڪجهه ظاهر ڪن ٿا، سو الله
يَعْلَمُونَ ۱۲۷ وَمِنْهُمْ اٰمِيْنُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتٰبَ اِلَّا اَمَانِيْنٌ
چاهي ٿو. ۱۲۸- انهن مان ڪي ان ۾ ڀريل آهن، جيڪي ڪتاب (توريت) کي ڏٺا آهن مگر زباني ٻڌڻ ۾ راپنهجي من ڪن
وَ اَن هُمْ اِلَّا يَظُنُّوْنَ ۱۲۹ قَوْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ
۽ اهي رڳو گمان ۾ آهن. سوتبا هي آهي انهن لاءِ جيڪي ڪتاب پنهنجن هٿن سان
بَايْدُ يَهُمُّ ثُمَّ يَقُولُوْنَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْكُرُوْا بِهِ
لکن، پوءِ چون ته هيءُ الله رٿان آهي، جيئن ان جي عيوض ٿورو ملو وٺي سگهن.
شَمًا قَلِيْلًا قَوْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا كُتِبَتْ اَيْدِيْهُمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ
تڪه سوسدن هٿن جي لکيل مان انهن لاءِ تبا هي آهي ۽ ان ڪمائي مان به انهن لاءِ
مِّمَّا يَكْسِبُوْنَ ۱۳۰ وَقَالُوا لَن تَمْسَسَنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوْدَةً ۱۳۱
تبا هي آهي. ۱۳۲- چيائون اسان کي رڳو ڳڻيل ڏينهنن تي ٻاھ ڇهندي ٿي
قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَن يَخْلَفَ اللّٰهُ عَهْدًا ۱۳۲
اوهان ڌرم وارا توهان خدا کان وعدو وٺي ڇڏيو آهي، پوءِ ته الله هرگز پنهني وعدي جي خلاف نه ڪندو ۽
اَمَرْتَقُولُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۱۳۳ بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً
خدا تي اهڙي ڳالهه چيو ٿا، جنهن جو اوهان کي علم نه آهي. هاڻي چون جيڪو گناهه ڪري، سندس گناهه
وَ اَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيئَتُهُ ۱۳۴ قَوْلُكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ
ان کي گهيري ورتو ته اهو دوزخين مان آهي، انهن کي ان ۾
فِيهَا خَالِدُوْنَ ۱۳۵ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓئِكَ
هميشه رهڻ آهي. ۱۳۶- جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا، سي ئي

منزل

الله تعاليٰ عنه کان روايت آهي ته سيد عالم صلي الله تعالى عليه وسلم جن ساڳڻه معنيٰ جي پاسن ۾ ويس. جيڪو ٻا جبل سامهون ايندو هو سو السلام عليك يا رسول الله صلي الله عليه وسلم عرض ڪندو هو. ۱۳۷- جيئن انهن توري ۾ تبديلي ڪئي ۽ بني ڪريم صلي الله تعالى عليه وسلم جن جي تعريف تبديل ڪري ڇڏي. ۱۳۸- شان نزول: هي آيت انهن يهودين جي باري ۾ نازل ٿي جيڪي بني ڪريم صلي الله عليه وسلم جي زماني ۾ هئا. حضرت ابن عباس رض الله تعالى عنه فرمايو. جڏهن يهودي منافق صحابه ڪرام ٿا ملندا هئا، چوندا هئا ته جن تي توهان ايمان آندو، ان تي اسان به ايمان آندو، توهان حق تي آهيو ۽ توهان آقا حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله تعالى عليه وسلم جن سڃا آهن، سندن قول حق آهي، اسان سندن تعريف ۽ صفت پنهني ڪتاب توري ۾ لهون ٿا. انهن مان ڪي يهودين جاسرار ملائڪ ڪندا هئا، ان جو بيان وَاذْ اَخَلَا بَعْضُهُمْ اِلَىٰ بَعْضٍ ۾ آهي (خازن). فائدو: هن مان معلوم ٿيو ته حق لڪائڻ ۽ بني ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جي وصفن جو لڪائڻ ۽ ڪلمات جو انڪار ڪرڻ يهود جو طريقو آهي. اڄ ڪلهه جي گهڻن گمراهن جي اهائي عادت آهي. ۱۳۹- ڪتاب مان توري ۾ مراد آهي. ۱۴۰- امانتيٰ امتين جو جمع آهي ۽ ان جي معنيٰ زباني پڙهڻ آهي. حضرت ابن عباس رض الله تعالى عنه فرمايو ته انهن کان روايت آهي ته آيت جي معنيٰ آهي ته ڪتاب کي ڏٺا آهن مگر زباني پڙهڻ سوا ۽ معنيٰ سمجهڻ جي (خازن). ڪن مفسرن هيءُ معنيٰ بيان ڪئي آهي ته امانتيٰ مان اهي ڪوڙيون ڳالهه ڪنهن مراد آهن، جيڪي يهودين پنهنجن عالمن کان ٻڌي بغير سمجه ۽ تحقيق جي مڃي ڇڏين هين. ۱۴۱- شان نزول: جڏهن سيد الانبياء صلي الله عليه وسلم جن مدينه شريف فرمايا ته توري ۾ امانتيٰ جي معنيٰ ۽ يهودين جي سردارن کي وڌو خوف وٺي ويو ته انهن جي روزي هلي ويندي ۽ سرداري ختم ٿي ويندي. چوٽ توري ۾ حضور جن جو حليم مبارڪ ۽ صفون ڏکڻ ٿيل آهن، جڏهن ماڻهو حضور جن کي ان جي مطابق لهندا فوراً ايمان آڻي وٺندا ۽ پنهني عالمن ۽ يهودين کي ڇڏي ڏيندا. ان انديشي ڪري انهن توري ۾ تعريف ۽ تبديلي ڪري ڇڏي ۽ حليم شريف تبديل ڪري ڇڏيو. مثلاً توري ۾ سندن صفون هي لکيل هيون ته ابا حسن آهن، وار خوبصورت، اکيون سرمو ڳڻي، قد وچولو آهي. ان کي متاڻي ڪري انهن هوءَ ٻڌا ته اهو تمام وڏي قد وارو آهي، اکيون شيرين وارو وڇريل

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۸۶﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ

جنی آمین ان من ہمیشہ رہو اسی میں۔ یاد کرو جو آج ذہن اسان بنی اسرائیل کان وعدہ ورتو
بَنِي إِسْرَءِیْلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ قَدْ وَاپَاؤُا الدِّیْنَ اِحْسَانًا وَ

تہ اوہان اللہ ہی میں یو جا کر یو ماہر پی سان پلائی کر یو ۱۳۶

ذِی الْقُرْبٰی وَالْيَتٰمٰی وَالْمَسْكِیْنَ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا

۱۳۷

وَاقِیْمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّیْتُمْ اِلَّا قَلِیْلًا مِّنْكُمْ

۱۳۸

وَاَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۸۷﴾ وَاِذْ أَخَذْنَا مِیثَاقَكُمْ لَا تُسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ

۱۳۹

وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ مِّنْ دِیَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ

۱۴۰

شٰهِدُونَ ﴿۸۸﴾ ثُمَّ اَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ

۱۴۱

فَرِیْقًا مِّنْكُمْ مِّنْ دِیَارِهِمْ تَظْهَرُونَ عَلَیْهِمْ بِالْاَثَمِ وَالْعُدَاوَانِ

۱۴۲

وَإِن یَأْتِیْكُمُ اُسْرٰی ثَمَّنُوْهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَیْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ

۱۴۳

اَفْتُوْا مُؤْمِنُوْنَ بِبَعْضِ الْكِتٰبِ وَتَكْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ فَاِذَا جَآءَ اَمْرٌ

۱۴۴

یَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ الْاِخْرٰی فِی الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا وَیَوْمَ الْقِیٰمَةِ

۱۴۵

یُرَدُّوْنَ اِلَیْ اَشَدِّ الْعَذَابِ ﴿۸۹﴾ وَمَا لِلّٰهِ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۹۰﴾

آمین۔ آمین فی عوام کی پڑائیں اہا، انہی کی فی اللہ کی کتاب میں پڑائیں

ہاں، سمجھنا اہا، مالمحضور جن کی انہی خلاف لہندا متنازل ان

پڑائیں اسان جابجلا فی رهندا، اسان ہی کا فی مرقہ پڑا، ۱۳۶

شان نزول: حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما کان روایت آہی تبصرہ

چونکہ اہا، اہی ورتخ مہرگز داخل نہ تیندا مگر صرف ایتری وقت لاء

حیتر و عروا انہن ہی ان تاذن کالی کی پر جیوہ و اہی چالیوہن انہن ان

کان پورہ اہی عذاب کان چتی پوندا، ان ہی آیت کریمہ نازل فی ۱۳۷

کوڑ و عیب آہی عیب اللہ تعالیٰ فی محال آہی، انہی کری ان جو کوڑ

تہ ممکن نہ آہی، پر جہن اللہ تعالیٰ توہان شاچالین تینہن ہی عذاب

کان پورہ چیتی تین جو وعدہ فی نہ فرماوہ پورہ توہان جو قول کر توتو،

۱۳۸

من آیت مہ گناہ مان شرک، ۱۳۹

مراد آہی تہ چوتھاری جون سپ و اقون بند فی و رجن، ۱۴۰

فی ان کی موت اہی، چوتھو من خواہ کترو د گناہ ہی گناہ مان گناہ پیل

ذوتی، ان کری جویان، جیکوڑی مروتی تہ بعد ازی آہی، اہان سان گڈ

آہی، ۱۴۱

اللہ تعالیٰ پنے ہی عبادت جو حکموں کان پورہ والدین سان

پلائی کر جیوہ ورتو، ان مان معلوم نبوت والدین ہی خدمت تمام ضروری

آہی، والدین شا پلائی فی معنی آہی تہ امری کا کالہ نہ جی، ۱۴۲

جنہن سان انہن کی تکلیف ہی پنے ہی جان و مال سان انہن ہی خدمت کر پیاو

کبی، جہن انہن کی ضرورت ہی، انہن ورت حاضر ہی، مسئلو، جہن والدین

پنے ہی خدمت ہی لاء نفل پڑھن چڈی ڈی جیوہ ورت تہ چڈی ڈی، انہن

ہی خدمت نفل کان مقدم آہی، مسئلو، واجبات والدین ہی حکموں سان ذکا

چڈی سلگجن، والدین سان احسانا طریقہ، جیسی حدیث مان ثابت آہن، سی

ہی آمین، تہ خلوس سان انہن سان محبت کی، چال بال، ان بیعت مراد پڑا

جائی، انہن ہی شان مہ تعظیم جالفظ چئی، انہن کی راضی کر پیاو کرش کڈ

رہی، پنے ہی سنی مال کی انہن کان نہ بجائی، انہن ہی گڈاری وین کان پورہ

انہن جون وصیتون جاری کری، انہن ہی لاء فاتحہ، صدقات، قرآن ہی

تلاوت سان ایسا ثواب کری، اللہ تعالیٰ کان انہن ہی بخشش ہی دماغہی پنے

وارا انہن ہی قبر ہی زیارت کری رقع العزیز، والدین شا پلائی کر پیاو

ہی بہ داخل آہی تہ جیکوہن اہی گناہن جا عادی ہی یا کھن بد مذہبی پڑا

ہجن تہ انہن کی نرمی سان اصلاح، تقویٰ و صحیح عقیدہ ہی طرف آہی

کورشش کڈ و رہی (خازن)، ۱۴۵

سنی کلمہ مامرا دنیکن ہی ترغیب و

تہرا بن کان روک آہی، حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما فرماوہ معنی ہی آہی

۱۴۶

وعدی کان پورہ ۱۴۷

۱۴۸

۱۴۹

۱۵۰

۱۵۱

۱۵۲

۱۵۳

۱۵۴

۱۵۵

۱۵۶

۱۵۷

۱۵۸

۱۵۹

۱۶۰

۱۶۱

۱۶۲

۱۶۳

۱۶۴

۱۶۵

۱۶۶

۱۶۷

۱۶۸

۱۶۹

۱۷۰

۱۷۱

۱۷۲

۱۷۳

۱۷۴

۱۷۵

۱۷۶

۱۷۷

۱۷۸

۱۷۹

۱۸۰

۱۸۱

۱۸۲

۱۸۳

۱۸۴

۱۸۵

۱۸۶

۱۸۷

۱۸۸

۱۸۹

۱۹۰

۱۹۱

۱۹۲

۱۹۳

۱۹۴

۱۹۵

۱۹۶

۱۹۷

۱۹۸

۱۹۹

۲۰۰

اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَنَكْفُرُ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ
 تَجَنَّبَ تاجيکوسان تي توتي، ان تي ايمان آڻيون ٿا ۽ باقي (ڪتابن) کان انڪار ڪن ٿا، ڇاڪاڻ ته اهو
 الْحَقُّ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ
 برحق آهي تصديق ڪندڙ آهي ڪتاب جي جيڪي سان گڏ آهي، اوهان فرمايو ٿو ٻيو آئين نين کي چون ٿي ڪيو، جيڪڏهن
 قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ
 اوهان جو (پنهجي ڪتاب تي) اهاهر ناله ۽ يشڪ مٿي اوهان وٽ پڌريون نشانين کڻي آيو، ۽ ۱۱۱
 اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ۚ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ
 ان (موت جي) بعد گادي تي معبود بنايو ۽ توهان ظالم هئاس. ۽ (ياد ڪريو) جڏهن اسان اوهان کان (توريت تي) چئي
 وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا
 واعدو ۽ ۱۱۲ اور سونو، توهان جي مٿان (جبل چلائڻ لاءِ) بلند ڪريو، ۽ اوهان کي مٿي تي ٿاڙو
 وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِسْمِ
 ۽ ڪن لاءِ ٻڌو ۽ چيائون اها ٻڌو ۽ ڪي به ناهن جي دلين ۾ سندن ڪنهن ڪري گادي جي محبت رچجي چڪي هئي
 يَا مُرْكَبِيهٖ إِيْمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۚ قُلْ إِنْ كَانَتْ
 فرمايو اوهان جواب ڏيو اوهان کي ڪهڙو ٻيو ۽ ڪهڙو ڪم ڪري ٿي جيڪڏهن ايمان راراهيو ۽ اوهان فرمايو جيڪڏهن
 لَكُمْ الدِّينُ إِلَّا الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتُّوا
 ٻيون گهر (بهشت) الله وٽ ٻين کان سواءِ اوهان لاءِ خاص آهي ٻيو ٻيو موت جي تمناع ڪري
 الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَن يَتَمَتَّعَ أَبدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ إِلَيْهِمْ
 ٽو سوجيڪڏهن توهان سچا آهيو، هله ۽ ڪڏهن ان جي تمنائين ڪندا، ۱۱۳ انهن (برائين) جي ڪري جيڪي اڳي
 وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۚ وَلَتَجِدُنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى
 ڪري چڪا آهن ۽ الله ظالمين کي چڱي طرح ڄاڻندڙ آهي، ۽ يشڪ توهان ضرور انهن کي سڀني کان وڌيڪ حياتي تي
 حَيَوةٍ ۚ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَدْعُونَ أَحَدَهُمْ لِيُعْمَرَ أَلْفَ
 حرص ڪندڙ ۽ سنداء ۽ مشرڪن مان ڪن جي تمنائين آهي ته جيڪر هزار سال زندهه رهي ۱۱۴
 سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحَّزَّجٍ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعْمَرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ
 ۽ ان وڏي عمر جو ملڻ ان کي عذاب کان ٻي ڀيري ڪري سگهي، خدا سندن ڪمن کي

منزل

مؤمن کي گناهين جي ڪري عذاب ٿيندو، مگر ذات ۾ خوري جو عذاب نه ٿيندو.
 الله تعالى فرمايو وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلَّذِينَ آمَنُوا الْعِزَّةُ ان مان قرآن
 پاڪ، سمورل آهي ڪتاب ۾ صحيحاً مراد آهن، جيڪي الله تعالى نازل فرمايا.
 يعني سڀني تي ايمان آيو ۱۵۸ ان مان انهن جي مراد توريٽ آهي. ۱۵۹ يعني
 توريٽ تي ايمان آڻڻ جي دعويٰ غلط آهي، ڇو ته قرآن پاڪ جيڪو توريٽ
 جي تصديق ڪندڙ آهي، ان جو انڪار توريٽ جو انڪار هوندو. ۱۶۰ ان ۾
 به انهن جي تڪذيب آهي ته جيڪڏهن توريٽ تي ايمان رکن ها جنهن سڳو
 کي هرگز شهيد نه ڪن ها، الله يعني حضرت موسيٰ عليه السلام
 جي طور جبل تي تشريف وٺي ويڃڻ کان پوءِ. ۱۶۱ ان مان انهن جي تڪذيب
 آهي ته شريعت موسويٰ جي مڃڻ جي دعويٰ ڪري آهي، جيڪڏهن توهان
 مجبور هاءِ حضرت موسيٰ عليه السلام جي عصا ۽ يد بيضا وغيره
 چئين نشانين جي دستن کان پوءِ گادي جي پوڄا نه ڪريو ها، الله توريٽ جي
 احڪام تي عمل ڪرڻ جو. ۱۶۲ هن ۾ به انهن جي ايمان جي دعويٰ جي
 تڪذيب آهي. ۱۶۳ يهودين جي ڪوڙين دعوائن سان هڪ هيءَ ٻي دعويٰ
 هئي ته جنت خاص انهن جي لاءِ آهي، ان جو رد فرمايو ويو ته جيڪڏهن
 توهان جي خيال ۾ جنت توهان جي خاص آهي ۽ آخرت جي طرف کان توهان
 اطمينان آهي ۽ عملن جي ضرورت نه آهي، ٻيو ڪهڙو جنتي نعمتن جي مقابلي ۾ ٻي ڀيري
 مصيبتون چورداشت ڪريو ٿا، موت جي تمنائين ڪريو جو توهان جي لاءِ جنت
 جو سبب آهي، جيڪڏهن توهان موت جي تمنائين ڪئي ٿي توهان جو
 ڪوڙو دليل ٿيندو. حديث شريف ۾ آهي ته جيڪڏهن اهي موت
 جي تمنائين هاءِ تسمو اهرلاڪ تي ويڃن ها ۽ سموري زمين تي ڪريو ها،
 باقي ٻي ڀيري ها، الله هي غيب جي خبر ۽ معجزو آهي ته ٻي ڀيري نهايت مند ۽
 سخت مخالفت جي باوجود به موت جي تمنائين لفظ زبان تي نه آئي سگهيا.
 ۱۶۸ جيئن نبي آخر الزمان ۽ قرآن پاڪ جو ڪفر ۽ توريٽ جي تبديلي
 وغيره، مسئلو: موت جي محبت ۽ پالهار جي ميلاقات جو شوق ۽ الله
 جي مقبول ٻانهن جو طريقي آهي، حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنه هر
 نماز کان پوءِ دعا گهرندو هو اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي شَهِادَةً فِي سَبِيلِكَ وَ
 وَقَاةً بِبَيْتِكَ رَسُولِكَ. اي الله! مون کي پنهنجي وائت ۾ شهادت ۽
 پنهنجي رسول جي شهر ۾ وفات نصيب ڪر. عمر ماسمور اصحاب ڪلم
 ۽ خصوصاً بدر ۽ احد جا شهيد ۽ بيعت رضوان جا اصحاب الله جي رات
 ۾ موت جي محبت رکندا هئا، حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنه
 ڪافرن جي سردار ستم بن فرخ زاده دانهن جيڪو خط موڪليو، ان ۾
 هي لکيو هائين، اِنَّ مَعَنَا قَوْمًا يُحِبُّونَ الْمَوْتَ كَمَا يُحِبُّونَ الْحَيَاةَ الخُمر يعني مون سان گڏ اهڙي قوما آهي جيڪا موت کي ايترو پيارو رکي ٿي، جيترو عجمي شراب کي، ان بعد
 اشارو اهو ته شراب جي اڌوريءَ مستي کي دنيا جي محبت حاويو انا پسند ڪندا آهن ۽ الله وارا موت کي محبوب حقيقي جي وصال جو ذريعو سمجهي محبوب ڄاڻندا آهن. مطلب ته
 ايمان وارا آخرت جي رغبت رکڻ ٿا ۽ جيڪڏهن ڊگهي عرصي جي تمنائين ٿا ها ان لاءِ هوندي آهي ته نيڪين ڪرڻ جي لاءِ ڪجهه وڌيڪ وقت ملي وڃي جنهن سان آخرت جي لاءِ
 نيڪ بختي جو ذخيره زياده ڪري سگهجن. جيڪڏهن گذريل دينهن ۾ گناهه ٿيا آهن ته انهن کان توبه ۽ بخشش جي دعا ڪري وٺن. صحاح جي حديث ۾ آهي ته ڪو ڏيوي
 مصيبت کان پریشان ٿي ڪري موت جي تمنا ڪري ۽ حقيقت ۾ دنيا جي معاملن کان تنگ اچي ڪري موت جي دعا ڪرڻ، صبر، رضا، تسليم ۽ توڪل جي خلاف ۽ ناجاڙ آهي. ۱۶۸
 مشرڪن جو هڪ قولو مجوسي آهي. اهي پاڻ ۾ دعا سلام جي موقعي تي چوندا آهن نره هزار سال، يعني هزار سال جيئو. مطلب هي آهي ته مجوسي مشرڪ ۱۰۰۰ سال جيئڻ جي تمنائين ڪندا آهن.
 يهودي انهن کان به وڌيڪ ڊاڄو انهن کي زندگيءَ جو حرص سڀ کان زياده آهي.

فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠﴾

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْكَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٢﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ الْفُتُورِ لَئِنْ تَفْعَلُوا يَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٣﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ الْفُتُورِ لَئِنْ تَفْعَلُوا يَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ الْفُتُورِ لَئِنْ تَفْعَلُوا يَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٥﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ الْفُتُورِ لَئِنْ تَفْعَلُوا يَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٦﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ الْفُتُورِ لَئِنْ تَفْعَلُوا يَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٧﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ الْفُتُورِ لَئِنْ تَفْعَلُوا يَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٨﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ الْفُتُورِ لَئِنْ تَفْعَلُوا يَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٩﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ الْفُتُورِ لَئِنْ تَفْعَلُوا يَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٠﴾

آهي، مسئلو: جيڪو جادو ڪري ٿو، ان جو عامل جيڪڏهن مرد آهي ته قتل ڪيو ويندو، مسئلو: جيڪو جادو ڪري ٿو، مگر ان سان ٻيون ختم ڪيون وين ٿيون، ان جو عامل ڏاڍيل ۽ رهن جي حڪم آهي؛ مرد جي يا عورت مسئلو: جادوگر جي توبه قبول آهي. (مدارڪ)، ۱۸۲هـ مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته مؤثر حقيقي الله تعاليٰ آهي ۽ سڀين جو تائيد و مشيت هيٺ آهي، ۱۸۳هـ پنهنجي پيچاري ۽ سخت عذاب کي ۱۸۴هـ حضرت سيد ڪائنات صلي الله عليه وسلم ۽ قرآن پاڪ تي ۱۸۵هـ شان نزول: جڏهن حضور اقدس صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن صحابہ کي ڪجهه تعليم ۽ تلقين فرمائيندا هئا ته اهي ڪڏهن ڪڏهن وڃي مريض ڪندا هئا راعنا يا رسول الله، ان جي هي معنيٰ آهي ته يا رسول الله اسان جي حوالي ۽ رعايت فرما. يعني ڪلام اقدس کي چڱي طرح سمجهڻ جو موقعو ٿيو، يهودين جي لغت مري ڪلموي ادبي ۽ گستاخي جي معنيٰ رکندو هو، انهن آيتن تي شا چوڻ شروع ڪيو، حضرت سعد بن معاذ يهودين جي اصطلاح کان واقف هو، پاڻ هي ڪلمو هڪ ڏينهن انهن جي زبان مان ٻڌي، فرمايائين اي خدا اڃا دشمنو! توهان تي الله جي لعنت آهي، جيڪڏهن مون هينئر ڪنهن جي زاتان هي ڪلمو ٻڌو ته ان کي قتل ڪندس، يهودين چيو ته اسان تي توهان ڪا ورتو ڇو ٿا، مسلمان به ته اهوئي چوڻدا آهن، ان تي پاڻ ڏکويل تي ڪري خدمت اقدس م حاضر ٿيو ۽ مس ٿي آيت نازل ٿي، جنهن ۾ راعنا چوڻ جي منع فرمائي ويئي، ان معنيٰ جو بولفظ نظر ڪرڻ جو حڪم ٿيو، مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته نبين سڳورن جي تعليم و عزت ۽ انهن جي خدمت ۾ دل ڀري جا ڪلاما عرض ڪرڻ فرض آهي ۽ جنهن ڪلمي ۾ دل ڀري چڱي ۽ شڪ به هجي، اهو زبان تي آڻڻ ممنوع آهي، ۱۸۶هـ مسئلو وقت متوجر رهو ته جيئن هن عرض ڪرڻ جي ضرورت ٿي ٻي ڏي، تڏهن توبه فرمايو: ڇو ته نبوت جي درٻار جو اهو ئي ادب آهي، مسئلو: نبين جي درٻار ۾ ڪي به ڪوئي ادب جي رهن ۾ ٻين جو لحاظ رکڻ لازم آهي، ۱۸۷هـ مسئلو لکڻين ۽ اشارو آهي ته نبين سڳورن جي حضور ۾ ادبي ڪفر آهي، ۱۸۸هـ شان نزول يهودين جي هڪ جماعت مسلمانن سان دوستي ۽ غير خواهي جو اظهار ڪندي هئي، انهن جي تڪذيب وري آيت نازل ٿي، مسلمانن کي ٻڌايو ويو ته ڪافر خير خواه جي دعويٰ ۾ ڪڙو آهن (جهل)، ۱۸۹هـ يعني ڪافر ڪتاب وارا ۽ مشرڪ ٻئي مسلمانن سان بغض رکڻ ٿا ۽ هن ڏک: ۱۹۰هـ انهن جي ٻني مٿي مصطفيٰ صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جي نبوت و وحى عطا ٿي ۽ مسلمانن کي اها وڏي نعمت ملي (خازن وغيره)، ۱۹۱هـ شان نزول: قرآن ۾ ڪريم اٺين شيعن ۽ ڪتابن کي منسوخ فرمايو ۽ ڪافرن کي تمام گھڻي نفرت ٿي ۽ انهن ان تي طعن ڪيو ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ ٻڌايو ويو ته منسوخ به خدا جي طرف کان آهي ۽ ناسخ به، ٻئي صحيح حڪم ترن آهن ۽ ناسخ ڪڏهن منسوخ کان زياده آسان ۽ نفعي وارو ٿيندو آهي، قدرت الاهي تي يقين رکڻ وارن کي ان ۾ تردد جي جاءِ نه آهي، ڪائنات ۾ مشاهدو ڪيو وڃي ٿو ته الله تعاليٰ رات کي ڏينهن ۽ ڏينهن کي رات، ۽ ٻين جي جاني ۽ تندرستي کي بيماري سان ۽ خزان کي بهار سان منسوخ فرمائي ٿو، هي سڀ نسخ ۽ تبديلون ان جي قدرت جادليل آهن ته هڪ آيت ۽ هڪ حڪم جي منسوخ ٿيڻ ۽ ڪيترن تعجب آهي! نسخ حقيقت ۾ اڳين حڪم جي مدت جي بيان هوندو آهي ته اهو حڪم ان مدت لاءِ هو ۽ عين حڪم هو، ڪانفرن جي بي سمجهي آهي جو نسخ تي اعتراض ڪرڻ ۽ ڪتاب وارن جو اعتراض سندن عقيدن جي لحاظ کان به غلط آهي، انهن کي حضرت آدم عليه السلام جي شريعت جي حڪمن جي منسوخيت تسليم ڪرڻ پوندي، هي مجبور ٿي پوندو ته چئجي ته ڏينهن دينوي حڪم انهن کان اڳ حرام نه هو، انهن تي حرام ٿيو، هي اقرار به لازم ٿيندو ته توريت ۾ حضرت نوح عليه السلام جي امت جي لاءِ سوراجا نور حلال هجڻ بيان ڪيو ويو ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام تي گھڻا حرام ڪيا ويا، انهن حڪمن جي هوندي نسخ جو انڪار ڪهڙي طرح ممڪن آهي، مسئلو: ڇهڙي طرح آيت، ۽ آيت سان منسوخ ٿئي ٿي، اهڙي طرح حديث متواتر سان ٻڌي ٿي، مسئلو: نسخ ڪڏهن فقط تلاوت جو هوندو آهي، ڪڏهن صرف حڪم جو، ڪڏهن تلاوت و حڪم ٻنهي جو، بيهي ابراهام کان روايت ڪئي ته هڪ انصاري صحابي رات جو تهنجد جي لاءِ اتيو ۽ سورة فاتحه کان پوءِ جيڪا سورة هميشه پڙهندو هو ان کي پڙهڻ لڳو، پر اها بلڪل ڏاڍي ۽ بسم الله کان سواءِ ڪجهه ٻڌي سگهيو، صبح جي ٻين صحابن سڳورن سان ان جو ذڪر ڪيائين، انهن سڳورن فرمايو ته اسان جو به اهوئي حال آهي، اها سورة اسان کي به ياد هئي ۽ هاڻي اسان جي حافظي ۾ رهي آهي، سمورن گڏجي سيد عالم صلي الله عليه وسلم جي خدمت اقدس ۾ اهو واقعو عرض ڪيو، حضور جن فرمايو اڃا رات اها سورة مٿي ڪئي ويئي، ان جو حڪم ۽ تلاوت ٻئي منسوخ ٿيا، ڪاغذن تي اها لکي ويئي هئي، انهن تي نقش به باقي نه رهيو.

۵۰۰ھ شانِ تَروَی: بخوار جي نضرئين جو وفد سيد عالم الصلي الله عليه وسلم جن جي خدمت ۾ آيو، پوءِ يهودين جا عالم آيا، ٻنهي فرما ظاهر شروع ٿي ويو، اَوَرُ بلند ٿي ريا، شورتين يهودين جي پنهان ۾ ڪوڍين ڪوڏا هيءَ حضرت عيسىٰ عليه السلام ۽ انجيل جو انڪار ڪيا وُٺَ، اهڙي طرح نضران يهودين کي چيو توهان جو دين ڏهه آهيءَ حضرت موسيٰ عليه السلام ۾ توريٽ جو انڪار ڪيا وُٺَ، ان باري ۾ هي آيت نازل ٿي: ۵۱ھ يعني باوجود علمي انهن اهڙي جاهلانہ گنگوڪي، حالانڪ انجيل، جنهن کي نضران مڃن ٿا، ان ۾ توريٽ ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام ۾ بي نبوت جي تصديق آهي. اهڙي طرح توريٽ جنهن کي يهودي مڃن ٿا، ان ۾ حضرت عيسىٰ عليه السلام جي نبوت ۽ انهن سمورن حڪمن جي تصديق آهي، جيڪي کيس الله تعاليٰ جي طرف کان عطا ٿيا.

۲۲۰ ڪتاب وارن عالمن وانگر اهي جاهل، جيڪي دعوٰ علم رکندا هئا، مذڪرًا جيئن ذب پرست، باه پرست وغيره، انهن هر هڪ دين واري جي تڪذيب شروع ڪئي ۽ چيو ته اهو ڪجهه ڏاهپي. انهن جاهلن مان عرب مان مشرڪ نه آهن، جن بني ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم ۽ سندن دين جي شان ۾ اهڙائي ڪلام چيا. ۲۲۱ ڪلهه شان نزول :- هي آيت بيت المقدس جي باري ۾ عراقي متعلق نازل ٿي، جنهن جو مختصر واقعو هي آهي ته رومي نصراني بن اسرائيل تي حملو ڪيو، انهن جي تجربيڪار ماڻهن کي قتل ڪيائون، انهن جي اولاد کي قيد ڪيائون، توريت کي ساڙيائون، بيت المقدس کي ويران ڪيائون، ان پيڙهي ۾ اچايائون، خنزير دبح ڪيائون، (يعني الله بيت المقدس خلاف فاروق تائين ويران ٿي رهيو، سندس زماني مبارڪ ۾ مسلمانن ان کي ٺاهيو. هڪ قول هي به آهي ته هي آيت مڪي جي مشرڪن جي حق ۾ نازل ٿي، جن اسلامي شريعت ۾ حضور سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم ۾ سندن صحابہ ڪرام کي ڪڍي نماز پڙهڻ کان روڪيو هو ۽ جنگ حديبيه جي وقت ان ۾ غارتجي کان منع ڪيو هو. ۲۲۲ ڏڪر، نماز، خطبي، تسبيح، وعظ ۽ نعت شريف سڀني ڪن شامل ڪيل آهي ۽ الله جي ذڪر کي منع ڪرڻ هرجاءِ تي ٻڙو آهي، خاص ڪري مسجدن ۾، جيڪي انهي ڪري لاءِ ٺاهيون وڃن ٿيون، مستحڪم. جيڪو شخص مسجد کي ذڪر ۾ نماز کان معطل ڪري، اهو مسجد جو ڀيلن ڪندڙ ۽ وقت وڃايل آهي. ۲۲۳ ۱- مسجد جي ويران جيئن ذڪر ۾ نماز وڪڻڻ سان ٿئي ٿي، تيئن ئي ان جي عمارت کي نقصان پهچائڻ ۽ بي حرمتي سان به ڏينام انهن کي هي خوراقي بهتي هرقتل ڪياري، گرفتاري، جلاوطن ڪياري. خلافت فاروقي ۽ خلافت عثماني ۾ شام ملڪ سندن قبضي مان نڪري وري بيت المقدس مان ڏنل ۽ خوري سان ڪڍي دايوا. ۲۲۴ ڪلهه شان نزول :-

قَالَتِ النَّصْرَى لَيْسَتْ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ

نصارن چيوتيهوديڪنهن (دين) تي ڏانهن نه هلا نڪ اهي ڪتاب پڙهن

الْكِتَابُ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ قَالَهُ

ثُمَّ إِنَّهُ أَهْرَئِي طَرَحَ جَامِلُنَ (هـ) أَتَمَنَ جَهْرِي ۚ كَالْهَجْوِي ۚ بَوَّءَ اللَّهُ
يُحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ

انھن جي وچ ۾ قيامت جي دينهن فيصلو فرمائيدو، جنهن ۾ ڳالھ ۾ جهنگو ڪري رهيا آهن، ۽

اَظْلَمُ مِنِّي مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ
 كبریاں کان و تدیک ظالم آھی ﷺ جیکو اللہ جی مسجد نبی مجنھن خدا جی نالی و لو کان روکی ہے ﷺ

وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۖ أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَن يَدَّ خُلُوهَا

۽ انهن جي ويران ڪرڻ ۾ ڪوشش وٺي ته انهن کي صرف ڊپ سان ئي مسجدن ۾ داخل
الْخَالِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خَيْرٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ

ثُمَّ سَوَّاهُ وَجَعَلَ آدَمَ فِيهَا ۚ وَنَادَىٰ رَبَّهُ فَأُولَٰئِكَ الْكَافِرُونَ ۚ

عَظِيمٌ ﴿١٧٣﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُهُ
 آمِي نَسْتَعِذُّ بِهِ وَأُورِثُهُ لِلَّهِ جُوبِي آمِي، سَوْتُهُمَا جِدْلَانِ بِمَنْفَعِن كِلَاوَاتِن وَجْهَ اللَّهِ اخْبَانِي وَجْهَ تَوْهَابِ فَتَجِبْ آمِي

اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٠﴾ وَقَالَ اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ ط

بیشک الله ڪشادگي وارو علم وړو آهي. ۽ چيائون خدا پنهنجي لاءِ اولاد رکي آهي (هو نه) پاڪ آهي (اولاد کان)

بَلِّغْ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ كُلُّ لَهٗ قَدْرٌ ۝ (١١٦) يَدَّعِي

بلڪ جيئي آسمان وري زمين جي آهي، سو سندس ملڪيت آهي پيان جي آڏو ڪنڌ جهڪايندڙ آهن. آسمان ۽

السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا اقْتَضَىٰ كُرْسِيَّ أَرَأَيْتُمْ مَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

زمین جو سن پیدا کد آہی اللہ جدم کھن گالہ (کم) جو فیصلہ کرے ان کی ایترو فرمائی توتہ تی وج! اہا بنادیر

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَنْزِيلًا آيَةً

تِي يَوْمِئِذٍ اَللّٰهُ وَاَهْلُنَّ جِدَّةٌ لِّلّٰهِ سَاسًا يَنْوِتُوْا لَهَا اِلٰهًا يٰۤاَسْمٰنُ كَيْفَ تَنشَأُ فِى مَلِيٍّ ۝۱۴

كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ

اهڙي طرح انهن کان اڳيئن به انهن جهڙي ڳالھ ڪئي هئي. هتي جون ۽ انهن جون

منزل ۱

منزل ۱

مخبر کرام نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم جن سان گڏ هڪ اورنداهي رات ۾ سفر ۾ رهيا ۽ قبلي جي طرف معلوم ٿي ڏسگييس، مرهڪ شخص، جنهن طرف ان جي دل سڀني، غار پڙهي، مبعرجو سيد عالم
صلی اللہ علیہ وسلم جن جي خدمت ۾ حال عرض ڪيائون ته هي آيت نازل ٿي، مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته جيڪڏهن قبلي جي طرف معلوم ٿي سگهي ته جنهن طرف دل بيهي ٿي قبلا آهي، انهي طرف
منهن ڪري ناز پڙهي. هن آيت جي شان ۾ پوءِ قول ٿي آهي ته ان مسافر جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪو سواري تي نفل ادا ڪري، ان جي سواري جنهن طرف متوجه ٿئي ان طرف ان جي نماز درست آهي.
بخاري ۽ مسلم جي حديثن مان هي ثابت آهي. هڪ قول هي آهي ته انهي جي رد ۾ هي آيت نازل ٿي، ٻڌايو ويو ته اڀر، اولهه سڀ الله جو آهي، جنهن طرف گهمري قبيلو مقرر فرمائي، ڪنهن کي
معارض جو ڪم نه ڏنو (بخاري)، هڪ قول هي آهي ته هي آيت دعائي جي ۾ وارد ٿي، حضور جن کان معلوم ڪيو ويو ته ڪهڙي طرف منهن ڪري دعا گهريجي، ان جي جواب ۾ هي آيت نازل ٿي
هڪ قول هي آهي ته هي آيت حق کان پڇڻ ۾ فرار ٿيڻ ۾ آهي ۽ ائين ماڻهو اڳوڻا خطاب انهن مانهن کي آهي، جيڪي الله جي ذڪر کي رهن ٿا ۽ مسجدن کي ويران ڪرڻ ۾ عيوش ڪن ٿا،
اهي دنيا جي خوري ۽ آخرت جي عذاب کان ڪيڏا نهن ڏيکي ۽ ڏانگهن، چيو ته اولهه ۽ اوڀر سڀ الله جو آهي، جيڏا نهن پڇندا، اهو پڪڙيندا. ان تقدیر تي وجهه الله جي معافي خدا جو قرب ۽ حضور
آهي (فتح العزيز)، هڪ قول مطابق معافي آهي ته جيڪڏهن ڪافر ڪعبه الله ۾ نماز کان منع ڪن ته توهان جي لاءِ سموري زمين مسجد بناهي ويئي آهي، جتي گهرو، قبلي جي طرف منهن ڪري
نماز پڙهو. ۱۰۰۰۰ شان آڻيو: يهودين حضرت عزيز کي ۽ نصارن حضرت عيسيٰ کي خدا جو پٽ چيو. عرب جي مشرڪن، ملائڪن کي خدا جون ڌيئرون ٻڌايو. انهن جي رد ۾ هي آيت نازل
ٿي، فرمايائين سُبْحٰنَ اَهِوَ يٰڪَا اَهِوَ اَن کان ته ان جي اولاد هجي، ان جي طرف اولاد جي نسبت ڪرڻ، ان کي عيب لڳائڻ ۽ بي ادبي آهي. حديث ۾ آهي ته الله تعاليٰ فرمائي ته ان آدم مون کي ڪاريون
ڏنائون، منهنجي لاءِ اولاد ڏيئي، مان اولاد وٺال کان پاڪ آهيان. ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ملڪو ڪيڏا، اولاد ڏيئي ۽ نفسي آهي، جڏهن سمورو جهان ان جو باغ هو آهي ته ڪو اولاد ڪيئن ٿي.

سگهي ٿو. مسئلو - جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي اولاد جو مالڪ ٿي ويهي
 ٿاها اولاد ان وقت آزاد ٿي ويندو. ۲۱۰ ۽ جنهن ڪڏهن اڳئين مثالاڻ
 سواءِ شين کي عدم مان وجود عطا فرمايو. ۲۱۱ ۽ يعني ڪائنات ان جي
 ارادي فرمائيندي ٿي وجود ۾ اچي ويهي ٿي. ۲۱۲ ۽ يعني ڪتاب وارا يا
 مشرڪ. ۲۱۳ ۽ يعني بغير واسطي جي پاڻ چوڌ ٿو فرماي، جيئن ملائڪن
 ۽ نبين سان ڪلام فرماي ٿو. هي انهن جو مڪمل تصور ۽ نهايت سڪشي
 هئي جو انهن پاڻ کي نبين ۽ ملائڪن جي برابر سمجهيو. شان نزول:-
 رافع بن خزيمة حضرت اقدس صلي الله تعالى عليه وسلم جن کي چيو،
 جيڪڏهن توهان الله جا رسول آهيو ته الله کي فرمايو ته اهو اسان سان
 ڳالهائي، اسان پاڻ ٻڌون. اُن تي هي آيت نازل ٿي. ۲۱۴ ۽ ضد جي عري
 هي انهن آيتن جو انڪار آهي، جيڪي الله تعاليٰ عطا فرمايون.

۵۱۰ اِنَّ اِيَّاهُ يَنْتَظِرُ كَفَرِيَّةٌ فِي رَجْعِيٍّ مِّنْهُنَّ بِرَبِّكَرِيمٍ صلى الله عليه وسلم جن جي تسكين خاطر فرمايو ته توهان انهن جي سرڪشي ۽ مخالفتي انڪار کان ذڪوريل نه ٿيو، اڳيان ڪافر نه بنين سان ايئن ئي ڪندا هئا. ۵۱۱ يعني قرآن جون آيتون ۽ چٽا معجزا انصاف واري کي سيد عالم صلي الله عليه وسلم جي نبوت جي يقين تي ڌارين جي لاءِ ڪافي آهن، مگر جيڪو يقين جو طالب ذهني اهو دليلن مان فائدو وٺي نه سگهي، ۵۱۲ ته انهن ايمان جو ڇو ڏاند، ان ڪري ته توهان پنهنجو تبليغ جو فرض پوري طرح ادا فرمائي ڇڏيو. ۵۱۳ ۽ هي ناممڪن آهي، چوڻهه اهي عطا ٿيا آهن ۵۱۴ اها ئي تابعداريءَ جي قابل آهي؛ ان کان سواءِ هر هڪ وات باطل ۽ گمراهي آهي. ۵۱۵ هي خطاب امت محمدية کي آهي ته جڏهن توهان جائز ته سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن توهان تي حق به دهيت آندي ته توهان هرگز ڪنهن جي خواهش جي تابعداري نه ڪجو، جيڪڏهن ايئن ڪيو ته توهان کي ڪو الله جي عذاب کان بچائڻ وارو نه آهي. (خازن)، ۵۱۶ شان نزول:- حضرت ابن عباس رضی اللہ عنهما فرمايو ته هي آيت اهل سفينة جي باري ۾ نازل ٿي، جيڪي جعفر بن ابی طالب سان گڏ بارگاه رسالت ۾ حاضر ٿيا هئا، انهن جو تعداد ڇا ٿي هو، بيتهم حبشي ۽ ان شامي راهب. انهن ۾ بحر راھ بہ هو. معناه هي آهي ته حقيقت ۾ تربيت تي ايمان آڻڻ وارا هي آهن، جيڪي ان جي تلاوت جو حق ادا ڪن ٿا ۽ بغیر تحريف ۽ تبديليءَ جي پڙهن ٿا ۽ ان جي معنی سمجھن ٿا ۽ مڃن ٿا ۽ ان ۾ محصور نہ ڪائنات صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم جن جي نعمت ۽ صفیت دسي حضور جن تي ايمان آڻڻ ٿا ۽ جيڪي حضور جن جا منڪر تن ٿا، اهي توريت تي ايمان

في ايمان آسن ٿا ۽ جيڪي حضور جن جا منڪر ٿين ٿا، اهي توريٽ تي ايمان
ڏيکارن. ۲۲۲. هن ٿورو دين جو رد آهي جيڪي چوندا آهن ته اسان جا ابا
داد آهي، ۲۲۳. حضرت ابراهيم عليه السلام جي ولادت سر زمين اهو
سڀ سندس فضل ۽ شرف جو اعتراف ۽ سندس نسل منجهان ٿيڻ تي ٿي
جيڪي شيون الله تعاليٰ مٿس واجب ڪيون، اُهي اسلام جي خصائص ۾
ڪري. ۲۲۵. جيڪي ڪالميون الله تعاليٰ حضرت ابراهيم عليه السلام
آهن. مجاهد چيو ان مان اهي ٽه شيون مراد آهن، جيڪي ايندڙ آيتن
۾ صفائيءَ جي لاءِ پاڻ استعمال ڪرڻ، ۴: ٽوڏن ٽڪڻ ۽ ۵: مٽي ۾ سينڌ
سان استنجو ڪرڻ. هي سڀ شيون حضرت ابراهيم عليه السلام تي واجب
(ڪافر) آهن، اهي امامت جي منصب حاصل نه ڪندا. مسئلو: - هن.

قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنْ أَرْسَلْنَاكَ

دلیونہ کے جہیز تو اُن کے بیشک اسو اور نالہ نشانوں بیان کری چڑیوں اُن کے بیشک اساتوہا کی حق سان

بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۖ وَلَا تَسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

خوشنمدي دیندره دیجا ریند ترکی مرکبیر، او همان کان دوزخین بابت سوال کوندند و^{۱۴} یهودی

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ

۱۱ نصاریٰ توہا کان ہرگز راضی نہ تیند اچستائین جو توہا انھن جي دين جي پیروي نہ کریو ۱۲ توہا فرمایو تہ

قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ فُؤَادِي لِفُلَانٍ ۖ هُوَ الْهَادِي ۖ وَلَئِنْ أَتَيْتَ أَهْوَاءَهُمْ

اللہ جی ہدایت ی (قابل اتباع) ہدایت آئی، ^{۲۹} (ای پند ندر)۔ چار حاصل تھے بعد بہ جیکڑھن تون

بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا

انھن جي خواهش جي پيروي ڪئي ته توکي الله کان نه ڏير بچائڻ وارو هوندو ۽ نه ڪو مددگار ٿيندو ۽ نه

نَصِيْرٌ ۝۱۰۱ الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَتْلُوْنَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ ۝۱۰۲ اُولٰٓئِكَ

جن کي اسان ڪتاب ۾ ڏٺو آهي، اهي جيئن پڙهڻ جو حق آهي (تئين) ان جي تلوت ڪن، اهي ان تي ايمان رکن

يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧١﴾

ٿا، ۽ جيڪي ان جا منڪر ٿيندا ته اهي ئي نقصان وارا آهن، ۲۲۱ اي يعقوب جي اولاد!

اِسْرَآءِیْلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاِنِّي فَضَّلْتُكُمْ

منهنجو احسان يا دڪريو جيڪو مون اوهان تي ڪيو اهو جو مون اوهان کي ان زماني جي مڙني ماڻهن تي

عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٣٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَ

فصلت دی، ان ذیمن کان بچو جو (جہن ذیمن) کوہ شخص ہی جو بدلو نہ سیدو، نہ کنھن کان کچھ وئی

لَا يَقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ وَإِذْ

چڏيو ويندو ۽ ان (ڪافر) کي ڪا سفارش نٿي ٿيڻدي ^{۲۲۲} ۽ نه انهن جي مدد ٿيندي. ۽ جڏهن ^{۲۲۳}

بَتَلَىٰ أَبْرَهْمَ رِيَّةً يَكْمَلِتْ فَاتَمَهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ

ابراهيم کي سنڌ پالهارن ۽ ڪالھين سان آزمائش ۽ آف آهي پوري ڪري ڏيکارئون، نو ماڻاين آءُ توکي ماڻن جو اڳوڻ ڪرڻ واراهيان.

إِمَامًا قَالِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٣٧﴾

عرض کیا ہیں یہ منہجی اول (دما) امام کندی؟ فرمایا ہیں منہج و عہد ظالم کی نہ پہچندو۔^{۲۲۶} (یا کیو)

منزل ۱

٢٢٢. هن يهودين جو رد آهي جيڪي چوندا هئا ته اسان جا اباڏاڏا بزرگ بي گديا آهن. اسان جي شفاعت ڪري ڇڏيائيندا، انهن کي مايوس ڪيو ويو ته شفاعت ڪارن جي لاءِ نه آهي. ٢٢٣. حضرت ابراهيم عليه السلام جي ولادت سر زمين اهوازي مقام سوس پير تي ۽ پوءِ سندس والد کيس عمرو جي ملڪ بابل ۾ آندو. يهودي نصاريٰ ۽ عرب جا مشرڪ سڀ سندس فضل ۽ شرف ۾ اعتراف ۽ سندس نسل منجهان نتيجي تي فخر ڪن ٿا. الله تعاليٰ سندس اهي حالات بيان فرمايا، جهڙن سيني تي اسلام جو قبول ڪرڻ لازمي ٿي وڃي ٿو، چوڻ جيڪي شيون الله تعاليٰ مٿس واجب ڪيون، اُهي اسلام جي خالص مان آهن. ٢٢٤. خدايي آزمائش هي آهي ته ٻاهي تي ڪاپا بندي لازمي فرمائي ٻين تي ان جي ڪري ۽ کوٽي هجڻ جو اظهار ڪري. ٢٢٥. جيڪي ڳالهيون الله تعاليٰ حضرت ابراهيم عليه السلام تي آزمائش جي لاءِ واجب ڪيون هيون، انهن ۾ مفسرن جا چئن قول آهن. قتاده جو قول آهي ته اهي حج جا احڪام آهن. مجاهد چوان مان اهي ده شيون مُراد آهن، جيڪي ايندڙ آيت ۾ مذڪور آهن. حضرت ابن عباس جو قول هي آهي ته اهي ده شيون هي آهن. ١. مڃڻ ڪرائڻ؛ ٢. گوشتي ڪرڻ؛ ٣. نڪ ۾ صفائي ڪري لاڙائي استعمال ڪرڻ؛ ٤. دندن ڌوئڻ ڪرڻ؛ ٥. مقبي ۾ سينڊ ڪڍڻ؛ ٦. ننهن ڪتراڻ؛ ٧. بغل جا وار ڪٽائڻ؛ ٨. زير نان وارين جي صفائي ڪرڻ؛ ٩. طهر ڪرائڻ؛ ١٠. پاڻيءَ سان استنجو ڪرڻ. هي سڀ شيون حضرت ابراهيم عليه السلام تي واجب هيون ۽ انهن مان اسان في حتم ٽي واپس آهن ۽ ڪي سنت. ٢٢٦. مستَلَو - يعني تنهنجي اولاد ۾ جيڪي ظاهر (ڪافر) آهن، اهي امامت جي منصب حاصل نه ڪندا. مستَلَو - هن مان معلوم ٿيو ته ڪافر مسلمان حسن گواراڻ نه ٿو ٿي سگهي ۽ مسلمان کي ان جي تابعداري ڪرڻ جائز نه آهي.

ميهودين، نصارن ۽ عرب جي مشرڪن ڏانهن اشارو آهي، جيڪي پاڻ کي عزت ۽ فخر واسطي حضرت ابراهيم عليه السلام ڏانهن منسوب ڪندا هئا. جڏهن ان جي دين کان ڦري ويا ته پوءِ شرافت ڪٿي رهي. ۲۳۹ رسالت ۽ دوستي سان گذر رسول ۽ خليل بنايو. --

۲۴۰ جن جي لاءِ بلند درجا آهن پوءِ حضرت ابراهيم عليه السلام پنهنجي جهان جي عزت جو جامع آهي ته پوءِ طريقت ۽ ملت کان ڦرڻ وارو ضرور نادان ۽ بيوقوف آهي.

۲۴۱ شان نزول: هي آيت يهودين جي حق ۾ نازل ٿي. انهن چيو هو ته حضرت يعقوب عليه السلام پنهنجي وفات جي ڏينهن پنهنجي اولاد کي يهودي رهڻ جي وصيت ڪئي هئي. الله تعاليٰ انهن جي ان بهتان جي رد ۾ هي آيت نازل فرمائي (خازن). معنيٰ هي آهي ته بني اسرائيلو! توهان جا اڳيان ماڻهو حضرت يعقوب عليه السلام جي آخري وقت ان وقت موجود هئا، جنهن وقت ان پنهنجن پٽن کي سڏي انهن کان اسلام ۽ توحيد جو اقرار ورتو هو ۽ هي اقرار ورتو هو جيڪو آيت ۾ ڏنل ڪرڻ لاءِ آهي.

۲۴۲ حضرت اسماعيل عليه السلام کي حضرت يعقوب عليه السلام جي ابن ۾ داخل ڪرڻ هن لاءِ آهي جو حضرت اسماعيل سندس ڇاڇو آهي ۽ ڇاڇو جي جاءِ تي هوندو آهي. جيئن حديث شريف ۾ آهي ۽ سندس نالو حضرت اسحاق عليه السلام کان اڳ ڏڪر فرمايڻ سبب جي ڪري آهي. هڪ هي ته هو حضرت اسحاق عليه السلام کان چوڏهن سال وڏو آهي. پوءِ هن لاءِ ته هو حضرت سيد الانبياء عليه الصلوة والسلام جن جو ڏاڏو آهي.

۲۴۳ يعني حضرت ابراهيم ۽ يعقوب عليهما السلام ۽ سندن مسلمان اولاد.

۲۴۴ اي يهوديو! توهان انهن تي بهتان ڏهڻو.

۲۴۵ شان نزول: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمايو ته هي آيت يهودين جي شرارن ۽ نجران جي نصرانيين جي جواب ۾ نازل ٿي.

يهودين مسلمانن کي هي چيو ته حضرت موسیٰ سڀني نبين ۾ سڀني کان افضل آهي ۽ توريت سڀني ڪتابن کان افضل آهي ۽ يهودي دين سڀني دين کان اعلى آهي ان سان گڏ انهن حضرت سيد ڪائنات صلی اللہ علیہ وسلم انجيل ۽ قرآن جو ڪفر ڪري مسلمانن کي چيو ته يهودي ٿي وڃو هجي.

طرح نصرانيين ۽ پنهنجي دين کي سڄو ٻڌائي مسلمانن کي نصراني ٿيڻ جو چيو هو، ان تي هي آيت نازل ٿي. ۲۴۶ هن ۾ يهودين ۽ نصارن ڏانهن اشارو آهي ته توهان مشرڪ آهيو، ان ڪري ملت ابراهيم تي هجڻ جي دعويٰ جيڪا توهان ڪريو ٿا سا باطل آهي. ان کان پوءِ مسلمانن کي خطاب فرمايو وڃي ٿو ته اهي انهن يهودين ۽ نصارن کي هي چئي ڇڏين ٿا: قُولُوا امَّا الْاَلِيَّة.

اِبْرَاهِمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا

سواءِ ان جي جيڪو دل جو احمق (جاهل) آهي ۽ بيشڪ ضرور اسان کي دنيا ۾ چونڊيو. ۲۳۹

وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلَمْ

۽ بيشڪ هو پوءِ اسان جي خاص قرب جي قابليت وارن مان آهي. جڏهن ان کي سڏي ڏيکارڻ فرمايو ته ڪنڌ جهڪاءِ

قَالَ اَسَلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِيْنَ ۝ وَوَضَىٰ بِهَا اِبْرَاهِمُ بَنِيْهٖ

عرض ڪيائين مون ان جي لاءِ ڪنڌ جهڪايو جيڪو ربي جا نالا آهي، ۽ انهيءَ دين جي ابراهيم پنهنجي پٽن کي ۽ يعقوب پنهنجي

وَيَعْقُوبُ يُبَيِّنُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفَىٰ لَكُمْ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوتُنَّ

پٽن کي) وصيت ڪئي. اي منهنجا پٽو! بيشڪ الله هي دين او هان لاءِ چونڊيو آهي، پوءِ او هان

اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ۝ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ

مسلمان ٿي ٿي مڃو. بلڪ خود توهان مان ئي موجود هئا ته جنهن وقت يعقوب تي

السُّوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِيْهِ مَا لِعِبَادُوْنَ مِنْ بَعْدِيْ قَالُوْا لَعَبْدٌ

موت آيو، جو انهيءَ پنهنجي پٽن کي ڏيکارو مون کان پوءِ ڪنهن جي پوڄا ڪندو؟ ڇا تون اسان ان جي پوڄا ڪندو؟

اِلَهٰكُ وَاِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبْرَاهِمَ وَاسْمٰعِيْلَ وَاسْحٰقَ اِلَهَآ

جيڪو توهان جو خدا آهي ۽ توهان جي پيءُ ڏاڏي ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق جو جيڪو اڪيل

وَاحِدٌ ۝ وَخُنَّ لَهُ مُّسْلِمُوْنَ ۝ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا

خدا آهي، ۽ اسان ان جي آڏو ڪنڌ جهڪايو ڏري آهيون. هي هڪ امت آهي جيڪا گذري چڪي (هان انهن تي بهتان

كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُوْنَ عَنْمَا كَانُوا يَعْمَلُوْنَ ۝ وَ

ڏهڻ) انهن لاءِ آهي جيڪي انهن ڪارن ۽ او هان لاءِ آهي جيڪي اڳي ڪيا ۽ انهن جي من جي ارادن کان پڇاڻي نٿي ڏئي

قَالُوْا كُوْنُوْا هُودَآ اَوْ نَصٰرَآ تَهْتَدُوْا ۝ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ

(ڪتاب وارن) چيو ته يهودي يا نصاري ٿيو ته سڌو رستو لهندؤ او هان ڏيکارو بلڪ اسان ته ابراهيم جو دين وٺون ٿا

حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝ قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ

جيڪو هر باطل کان جدا آهي ۽ هو مشرڪن مان ڏهڻو (هيئن) چيو ته اسان ايمان آندو الله تي ۽ ان تي جيڪو

اَلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ اِلَىٰ اِبْرٰهٖمَ وَاسْمٰعِيْلَ وَاسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ

اسان ڏي لائڻو ڏيو ۽ جيڪو ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق ۽ يعقوب

۲۴۶ هن ۾ يهودين ۽ نصارن ڏانهن اشارو آهي ته توهان مشرڪ آهيو، ان ڪري ملت ابراهيم تي هجڻ جي دعويٰ جيڪا توهان ڪريو ٿا سا باطل آهي. ان کان پوءِ مسلمانن کي خطاب فرمايو وڃي ٿو ته اهي انهن يهودين ۽ نصارن کي هي چئي ڇڏين ٿا: قُولُوا امَّا الْاَلِيَّة.

وَالْأَسْبَاطُ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ

في (ان جي) اولاد ۽ انهن لاءِ توريو ۽ جيڪو موسيٰ ۽ عيسيٰ کي عطا ڪيو ويو ۽ جيڪي نبين کي سندن پالڻهار

مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ

طرفان عطا ڪندڙ اٿس انهن ۾ (ڪنهن تي ايمان آڻڻ ۾) فرق ڏيکارڻ ۽ اٿس الله جي آڌر ڪندڙ جهڪا ٿيندڙ آهيون.

مُسْلِمُونَ ۱۳۷ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا

پوءِ جيڪڏهن ائين ئي ايمان آڻين جيئن اوهان آندو آهي پوءِ تعقيب ھڏا وارا ٿيندڙ ۽ جيڪڏهن منهن ڦيرن ڏي اهي سوري

وَأَنْ تَكُونُوا أَقْنَامًا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ

مند ۾ آھين ۱۳۸. (سوراي محبوب!) سگهو الله ڏي انهن جي طرفان ڪٽا ڪڍڻ ۽ اهوئي ٻڌندڙ ۽ ڄاڻندڙ آهي ۱۳۷

الْعَلِيمُ ۱۳۹ صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۚ وَ

اسان پاڻ کي الله جي رنگ ۾ رنگيو آهي سڀو رنگ ڏي ۾ الله کان وڌيڪ ڪير آهي ۽ اٿس ان جي ئي پوڄا ڪندڙ آهيون.

نَحْنُ لَهُ عِبَادُونَ ۱۴۰ قُلْ أَتُحِبُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ

توهان فرمايو ڇا الله جي باري ۾ جھڳڙو ڪريو ٿا سڃاڻو ٿا ته اوهان جو مالڪ ۽ اڳواڻ ۽ مالڪ ۽ اٿس اڪمل اسان لاءِ

وَلَكِنَّا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ۱۴۱ أَمْ

۽ اوهان جا ڪارڻ ۽ ڪارڻ اٿس انهن ۾ اسان فقط ان ڄاڻي آهيون. ۱۴۰ بلك توهان مٿس ڇڏو آهيو

تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ يَعْقُوبَ وَ

۽ ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق ۽ يعقوب ۽ انهن جا پٽ

الْأَسْبَاطُ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ۚ

يهودي يا نصارا هئا، اوهان فرمايو ته ڇا توهان کي علم وڌيڪ آهي ڪٿي يا الله کي ۽ ان کان

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَمَا اللَّهُ

وڌيڪ ظالم ۾ ڪير آهي جيڪو گهڙي شاهد ڪا ٿي ڪٿي جيڪا الله وٽان وٺي ۽ الله، اوهان جي ڪرڻ کان

يَغَافِلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۱۴۲ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ

بي خبر آهي. اهو هڪ گروهه آهي جيڪو گذري چڪو، انهن لاءِ انهن جي ڪمائي

وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَنْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۱۴۳

۽ اوهان لاءِ اوهان جي ڪمائي ۽ انهن جي ڪمن جي اوهان کان پڇا ڪان ٿيندي.

منزل ۱

آھن ۽ ان جي هي نعت ۽ صفون آھن ۽ حضرت ابراهيم و مسلمان آھي ۽ مقبول دين اسلام آھي ۽ يهوديت ۽ نصرانيت.

۱۳۷ ۽ انهن ۾ حق جي طلب ڪرڻ جڙائڻ وڌا آهي.

۱۳۸ هي الله جي طرف کان ڏنو آهي ته اهو پنهنجي حبيب صلي الله تعاليٰ عليه وسلم کي غلبو عطا فرمائيندو ۽ ان غلبه جي خبر آهي ته ايندڙ حاصل ٿين واري فتح ۽ ڪاميابي جو آڳاٽي اظهار فرمايائين. هن ۾ بني ڪري صلي الله عليه وسلم جن جو معجزو آهي ته الله تعاليٰ جو هي ٻيو پورو ٿيو ۽ هي غيبي خبر سچي رهي. ڪافرن جي حسد ۽ دشمني ۽ انهن جي مڪرن کان حضور جن کي نقصان نه پهتو. حضور جن جي فتح ٿي. بني قريظہ قتل ٿيا، بني نضير جلا وطن ڪيا ويا ۽ يهودين ۽ نصارن تي جزيه مقرر ٿيو.

۱۳۹ يعني جهمڙي طرح رنگ ڪڍڻ جي باطن ۾ اڻ ڪري ٿو، اهڙي طرح الله جي دين جا سچا عقيدو اسان جي رنگن ۾ سمجهايا ويا. اسان جو ظاهر ۽ باطن ۽ قلب و قالب ان جي رنگ ۾ پري ويو. اسان جو رنگ ظاهري رنگ ڏاڻا آهي، جو ڪو ڦاٽو نه ڏئي، بلڪ هي نفس کي پاڪ ڪري ٿو. ظاهر ۾ ان جا نشان طويعت ۽ فعلن سان ظاهر ٿيندا آهن. نماز اڃا هن پنهنجي دين ۾ ڪنهن کي داخل ڪندڙ اها انهن رت ڪو پاڻ ڏيندو هو ته پاڻ ۾ ڦڪورنگ وجهي ان ۾ ان باري ان شخص کي غوطو ڏيندا هئا ۽ چوندا هئا ته هاڻي هي سچو نصراني ٿيو، ان جو هن آيت مريد فرمايائين ته هي ظاهري رنگ ڪنهن ڪم جو نه آهي.

۱۴۰ شان نزلو. يهودين مسلمانن کي چيو اسان پهرئين ڪتاب وارا آهيون اسان جو قبول ڪرڻ آهي، اسان جو دين قديم آهي، بني اسان مان ٿيا آهن، جيڪڏهن سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن نبي مڃن ها ته اسان مان ئي مڃن ها، ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي.

۱۴۱ ان کي اختيار آهي ته پنهنجن ٻانهن مان جنهن کي گهري نبي بناي. عرب مان هجي يا عجم مان.

۱۴۲ ڪنهن کي الله سان شريڪ نه ڏاڳڙو عبادت ۽ طاعت خالص انهيءَ جي لاءِ ڪريو ٿا. پوءِ اسان اڪرام جا حقدار آهيون.

۱۴۳ ان جو قطعي جواب اهوئي آهي ته الله ئي وٽيڪ ڄاڻندڙ آهي. پوءِ ۱۴ جڏهن انهيءَ فرمايو ما ڪان ابراهيم يهودي ۽ نصراني، پوءِ توهان جي ۱۳ هي قول باطل ٿيو.

۱۴۴ هي يهودين جو حال آهي، جن الله جون شاهديون لکاريون جيئي توريٽ ۾ ڏڪرايل هيون ته محمد صلي الله عليه وسلم جن سندن ئي نبي